

In Flanders Fields

Herwig Verleyen

HET VERHAAL VAN JOHN McCRAE,
ZIJN GEDICHT EN DE KLAPROOS

Dit boek werd bekroond met de 'Dr. Ferdinand Snellaertprijs 1993' van de Vereniging van Vlaams-Nationale Auteurs.

In 1996 promoveerde de Wolfe's University in Toronto (Canada) Herwig Verleyen tot 'Doctor of Letters honoris causa' uit waardering voor zijn jarenlange inzet om het leven en werk van John McCrae in Vlaanderen bekend te maken.

Copyright © Uitgeverij De Klaproos

Verspreiding: Uitgeverij De Klaproos, Ezelstraat 79, 8000 Brugge

E-mail: info@klaproos.be

Website: www.klaproos.be

Negende druk juni 2012

Foto's: Sabine Allemeersch (p. 67, 68 b, 69), Siegfried Debaeke (p. 55), Kristof Dehaene (p. 34, 53, 56, 58, 60, 64, 66, 72), Marcel De Meirleir (foto kapt), Rita Duhamel (p. 68 o), Roger Quaghebeur (p. 48, 50, 59), Michel Vanneuville (p. 49, 51, 52), Geschiedkundige kring 'De Gaverstreke', Waregem (p. 54), Public Archives of Canada (p. 6, 16, 18, 21, 22, 30, 33), Col. John McCrae Birthplace Museum (p. 9, 10)

Met bijzondere dank aan Yves Carton, Ian Connerty, Bertin Deneire, Jan Louagie en Roger Verbeke voor de redactionele medewerking.

D/1995/6526/4

ISBN 90 5508 001 2

NUG 641

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Herwig Verleyen

In Flanders Fields

Het verhaal van John McCrae,
zijn gedicht en de klaproos

Ter herinnering aan grootoom

Omer De Landtsheer

(Lebbeke, 11-10-1894 - Boezinge, 17-4-1918),

rustend onder een heldenhuldezerkje

op de militaire begraafplaats

van Westvleteren.

*In de tedere kelk
van elke klaproos
staat zijn offerdood
in een zwart kruis
gebrand.*

Inleiding

Op 4 augustus 1914 vielen Duitse troepen ons land binnen. Daarop volgde een vier jaar lange strijd – bekend als de Grote Oorlog –, die zich vooral in de Westhoek (achter de IJzer) en in het Westland (Ieper en omgeving) afspeelde. Dit hoekje West-Vlaanderen, dat tot dan toe niets meer was geweest dan een rustig nest van eenvoudige en stille, doch hardwerkende mensen, schrikte plots uit zijn eeuwenlange slaap op en zou zelfs wereldbekend worden. Legendarisch werden immers de Slag om de Kemmelberg, de Slag aan de IJzer, de Slag om de Nieuwpoortse sluizen en niet het minst, de strijd aan de Ieperboog (*Ypres Salient*, *Ypern Bogen*) – vijf gruwelijke veldslagen tussen oktober-november 1914 en zomer-herfst 1918 –, waarbij tientallen frontdorpen van de kaart werden geveegd en honderdduizenden jongemannen (Vlamingen en Walen, Fransen, Engelsen, Schotten en Ieren, Canadezen, Zuidafrikanen, Australiërs en Nieuwzeelanders, Indiërs...) het leven verloren.

In de streek rond Ieper kwam het in de herfst van 1914, vanaf eind oktober, tot een eerste bloedig treffen. Het 4de Duitse Leger poogde – door het vormen van een zogenaamde *Flandrische Sack* (een tangbeweging, die overigens mislukte) – de geallieerde strijdkrachten te omsingelen. Daartoe werd de linkervleugel van het leger bewust achteruit gehouden. Dit kwam vóór de stad Ieper in botsing met de geallieerden, vooral dan met de Britten, die zich tot doel hadden gesteld om achtereenvolgens naar Torhout, Brugge en Brussel op te rukken. Het feit dat geen van beide legers in zijn opzet slaagde, maakte de strijd nog hardnekkiger. Telkens opnieuw poogden de Duitsers naar de kust door te stoten en telkens opnieuw stelden de Britten alles in het werk om op de heuvelkam, tussen het IJzer- en Scheldebekken, een stevige verdediging uit te bouwen. Vier jaar lang en dit gedurende vijf veldslagen, waarvan de gruwel elke verbeelding tart.

Tijdens de Tweede Slag bij Ieper (lente 1915), waarbij de Duitsers voor het eerst het dodelijke chloorgas gebruikten, bevond zich in Boezinge (thans grondgebied Ieper) een verpleegpost, waar

John McCrae (1872-1918).
(N.A. Canada C19919)

een zekere John McCrae uit Canada werkzaam was. Hij was een ambitieus militair, befaamd arts en... dichter. Getekend door de ellende van de oorlog – zijn confrontatie met doden en verminkten was een dagelijks gebeuren –, schreef hij er in mei 1915 het gedicht *In Flanders Fields*, dat weldra in het Britse Imperium en zelfs tot in de Verenigde Staten overbekend werd. Hierin zegt hij ondermeer dat de gesneuvelde soldaten nooit zullen rusten, tenzij anderen de fakkel van hun strijd hebben overgenomen. Voor de legeroverheid, de soldaten en familieleden betekende het gedicht dan ook een (langverwachte!) oproep tot het verkrijgen van meer financiële en materiële middelen om de oorlog te kunnen winnen – opdat de doden rust zouden vinden. De klaproos, die in het gedicht een centrale plaats inneemt, groeide uit tot een wereldwijd symbool van alle gesneuvelden. Over McCrae, zijn gedicht en de klaproos, handelt dit boek. Een boek dat vooral geschreven werd voor allen die in hun familie een gesneuvelde uit de Grote Oorlog hebben, opdat zij hem niet vergeten. Zolang de klaproos bloeit...

Roots

John McCrae werd op 30 november 1872 geboren in Guelph, een universiteitsstad in de Canadese provincie Ontario, op ongeveer veertig kilometer van Toronto. Zijn geboortehuis, Water Street 108, werd omstreeks 1855 gebouwd en in 1870 door zijn grootvader, Thomas, aangekocht. Het is een veeleer onopvallend gebouw, dat in 1968 ter herinnering aan de dichter van *In Flanders Fields* als museum geopend werd en sindsdien jaarlijks heel wat bezoekers telt.

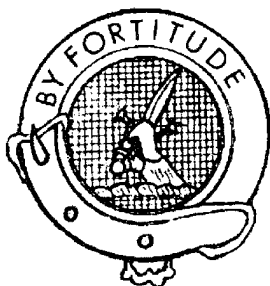
Geboortehuis van John McCrae in Guelph (Canada).

De McCraes wortelen in Schotland. Hun naam wordt er nog steeds met eerbied uitgesproken. Eeuwenlang telde de familie immers heel wat leden die, op militair of op medisch vlak, een schitterende loopbaan uitbouwden en zelfs buiten de grenzen waardering genoten. Minder bekend is dat de studie en de beoefening van de Keltische poëzie een derde familietraditie was.

Toch bleek de lokroep van een militaire loopbaan het sterkst te zijn. Wie ooit naar Schotland reist, moet er beslist het Eilean Donan Castle

(in de buurt van Dornie) bezoeken. Aan de muur van het kasteel hangt een gedenkplaat, die de namen (in verschillende schrijfwijzen) van meer dan driehonderd McCraes bevat, allen jongemannen die in Vlaanderen streden en er sneuvelden... Om aan de Grote Oorlog deel te nemen kwamen zij uit alle hoeken en uit alle regimenten van het toenmalige Britse imperium: Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika.... Dat illustreert hoe talrijk de McCraes waren die ooit vanuit Schotland naar den vreemde uitweken. De oorzaak? In de zeventiende eeuw steunden ook de McCraes de episcopaaalse kerk en het Huis van Stuart. Heel wat onder hen vochten later tegen de Engelsen, meer bepaald tijdens de Schotse rebellieën van 1715 en 1745. Nadat de opstand van 1745 was neergeslagen, hadden deze verzetslui slechts twee keuzemogelijkheden: emigratie of militaire dienst in het Engelse leger. Heel wat McCraes kozen voor het laatste. Op die wijze werd militaire dienstbaarheid een traditie in de familie. Zij dienden de Hannoverse Engelse koningen en namen ondermeer deel aan oorlogen in Indië en Europa. Een aantal andere McCraes vestigden zich in het buitenland.

John McCrae's vader, David (zoon van Thomas, die in 1849 naar Canada emigreerde), genoot bekendheid als fokker van Galloway-runderen, verrichtte wat journalistiek werk en was in Guelph medestichter van het Ontario Agricultural College. Later bracht hij het tot directeur van de North American Life Insurance Company. Zijn gezin was om verschillende redenen niet zo welstellend; niet het minst omdat hij al te veel aandacht besteedde aan zijn militaire passie. Zo leidde hij in Guelph een lokale milite-eenheid die de naam Wellington Rifles droeg (milite: plaatselijke reserve vrijwilligers van het reguliere leger), en nam hij deel aan de strijd tegen de Fenian

*Familieschild
van de McCraes.*

Raids, Ieren die vanuit Amerika 'hun' Ierland onafhankelijk poogden te maken. Zelfs op zeventigjarige leeftijd (1915), stelde David McCrae nog een 43rd Battery samen om aan het front in Vlaanderen te strijden. Hij begeleidde zijn soldaten tot in Engeland (1916), maar helaas ontbrak hem de kracht om hen tot in Frankrijk te vergezellen. Ontgoocheld keerde hij huiswaarts.

John McCrae's moeder, Janet Simpson Eckford, was de dochter van een puriteins presbyteriaans predikant, die in 1850 naar Canada emigreerde. Zij was diepgelovig en beschouwde dienstbaarheid voor anderen als haar levensplicht. Opvallend was haar grote literaire belangstelling (zij las graag Latijn en Grieks). Enerzijds kon zij hierdoor het harde pioniersleven in Canada (eenzaamheid, strenge winters, zonder hulp een eigen toekomst opbouwen) wat vergeten en, anderzijds, sterkte de lectuur van wijsgeren haar in haar opvatting dat het ware geluk verborgen ligt in een zo eenvoudig mogelijke levenswijze, waarin geestelijke rijkdom primeert op materieel bezit.

Uit het huwelijk (1870) van David en Janet werden drie kinderen geboren. Vooreerst Thomas (Tom), die geneesheer werd en net als zijn jongere broer aan het front streed. Vervolgens John zelf, die – als geneesheer, militair en dichter – niet één, maar de drie familie-tradities verderzette. Ten slotte, Geills, een meisje, over wie weinig bekend is.

Het is duidelijk dat John McCrae heel wat van zijn ouders erfde: plicht tot dienstbaarheid voor eigen land (militair), inzet voor de noden van de medemens (geneesheer), liefde voor de literatuur (dichter), trots om wat (voor-)ouders-pioniers presteerden (zelfrealisatie), diepe religiositeit (een bijna fanatieke trouw aan de presbyteriaanse kerk), voorrang aan geestelijke waarden (lezen, schrijven, tekenen, reizen, mensen ontmoeten). Kortom, een zo groot mogelijke inzet en ontplooiing op een zo groot mogelijk aantal terreinen.

Studie en... poëzie

Zijn schooljaren bracht John McCrae door in zijn geboortestad, waar hij op twaalfjarige leeftijd leerling werd aan het Guelph Collegiate Institute. Zijn leraar Engels, William Tytler, bracht er hem liefde bij voor de literatuur, vooral voor poëzie. Toen hij veertien jaar was, werd hij in diezelfde school lid van het Highland Cadet Corps, dat was opgericht door een oud-strijder van de Krimoorlog. De belangrijkste activiteiten waren drill-oefeningen met de bajonet en urenlang marcheren door het Canadese landschap. John was er trots op tot dit korps te behoren. Van het Ministerie van Onderwijs kreeg hij zelfs een gouden medaille en dit als best gedrilde cadet van Ontario. Op vijftienjarige leeftijd werd hij trompetblazer in de militie-eenheid (Guelph), waarvan zijn vader bevelhebber was. Toen hij achttien was, klom hij er op tot artillerist.

Zijn vroege militaire belangstelling heeft een dubbele verklaring. Vooreerst was militaire dienst bij de McCraes een familietraditie (voorbeelden wekken immers navolging). Ten tweede was er de rol die zijn vader – zelf militair – speelde in het opwekken en het stimuleren van die belangstelling. Zo vertelde hij zijn zoon vaak in geuren en kleuren en met heel wat fantasie over de talrijke veldslagen die de Britten in het verleden hadden gewonnen. Telkens opnieuw besloot hij zijn verhaal met: “One Englishman equals three Frenchmen”.

Daaraan kunnen we nog toevoegen dat hij, net als zijn generatiegenoten, graag het Engelse *Boys Own Paper* las. Het verdedigde het standpunt dat Britse jongeren zich reeds op jeugdige leeftijd, en dit zowel op lichamelijk als op geestelijk vlak, dienen voor te bereiden op militaire strijd en... overwinning.

Ten slotte was hij reeds als kind diepgelovig (puriteins presbyteriaan). Nog voor hij kon lezen, kende hij alle gebeden uit het hoofd. Hij miste geen enkele eredienst en wat zijn geloof hem voorhield, beschouwde hij als een levensregel: “Wat je ook doet, doe het in de eerste plaats om God te dienen en gebruik al je talenten voor het welzijn van je evennaaste”. Ook in de strijd dus.

Na zijn schooljaren aan het Guelph Collegiate Institute, ontving hij – als eerste van zijn school – een studiebeurs voor de universiteit van

Toronto, waar hij zich in 1888 liet inschrijven. Na drie jaar diende hij zijn studies echter voor een jaar te onderbreken (1892) en dit als gevolg van een zware astma-aandoening, een ziekte waaraan hij trouwens reeds als kind leed en die hem zijn hele leven is blijven achtervolgen. Gedurende die tijd (1892-1893) vond hij nog voldoende kracht om, als inwonend hulpleraar aan het Ontario Agricultural College (Guelph), wiskunde en Engels te onderwijzen aan de kinderen van *farmers*. In 1893 hervatte hij zijn universitaire studies en behaalde in 1894 een baccalaureaat in de letteren (*Bachelor of Arts*). Wij wijzen erop dat het woord 'bachelor' in Canada – zowel wat het aantal studie jaren als de lesvakken betreft – niet dezelfde betekenis heeft als het baccalaureaat dat aan onze universiteiten wordt uitgereikt. Daarna studeerde hij aan dezelfde universiteit medicijnen (1894-1898) en promoveerde er in 1898 tot arts. Voor zijn uitmuntende kennis van de fysiologie en de pathologie ontving hij een gouden medaille. Na zijn diplomering was hij verbonden van 1898 tot 1899 aan het Toronto General Hospital, waar hij de functie van inwonend arts waarnam. In 1899 werkte hij in het vermaarde Johns Hopkins Hospital in Baltimore (USA). Intussen doceerde hij ook nog aan de universiteit van Vermont (USA).

Tijdens die jaren ervaaarden zijn medestudenten en collega's geneesheren hem als een bijzonder gevoelig man. De confrontatie met het lijden en de dood van patiënten liet op hem een onuitwisbare indruk na, vooral wanneer de medische wetenschap onvoldoende of zelfs helemaal geen hulp meer kon bieden. Wanneer zijn emoties hem te zwaar werden, poogde hij die therapeutisch van zich af te schrijven. Een voorbeeld. Tijdens de zomer van het derde jaar van zijn studies in de geneeskunde, verbleef hij – om praktische kennis op te doen – in het Garrett Hospital in Mount Airy, waar herstellende kinderen verbleven. Over een van hen schreef hij: "Een katje is goede maatjes met een verlamd kind dat langzaam sterft aan spieratrofie. Het blijft de hele tijd bij hem en slaapt het grootste deel van de dag in diens strohoed. Vanavond zag ik het opgerold onder het beddegoed liggen. Het lijkt wel een geschenk van de Voorzienigheid te zijn, dat het kleine schepsel zich zo hecht aan dit kind dat er zo'n behoefte aan heeft."

En over een ander: "Op haar sterfdag riep ze me voortdurend, stuurde de verpleegster weg die bij haar waakte en vroeg mij om bij haar te blijven. Zij diende rechtgehouden te worden omdat ze in

ademnood verkeerde. Voor mij was dit uur vóór haar dood erg vermoeiend, maar mijn hulp leek haar gelukkiger te maken en het betekende voor mij eigenlijk geen zware karwei. Haar vrienden kwamen twintig minuten te laat aan. Het mag hard klinken dat de Dood niet eens een armzalige fractie van een uur later komt, maar zo is het nu eenmaal.”

Uit beide fragmenten blijkt dat McCrae de zeldzame gave bezat om uit de grote gebeurtenissen van elke dag (ondermeer de dood van een kind), de schijnbaar kleine feitjes op te merken die hij via de literatuur optilde tot het onvergetelijke. Het illustreert treffend hoe betrokken hij zich voelde bij elk detail van een gebeuren. Een gevoelig man dus, die met al zijn zintuigen het bijkomstige van het essentiële wist te onderscheiden.

Hij publiceerde korte verhalen in het studentenblad *Varsity* en in meer bekende periodieken als *Saturday Night* en *Godey's*. In 1898 leverde hij, voor een boek over Alexander Gardner, de bijdrage *A modern soldier of fortune*. Gardner was een Schotse huurling in Afghanistan en de Punjab.

Beoefende hij het proza, ook de poëzie was zijn werkterrein. Tijdens zijn studies in de geneeskunde schreef hij het grootste aantal gedichten, namelijk... zestien! In de periode tussen het einde van zijn studies en de Eerste Wereldoorlog voegde hij er nog negen aan toe. Zij werden gepubliceerd in ondermeer *Varsity*, *The Westminster*, *The Canadian Magazine*, *The Massey Magazine*, *Globe* en *University Magazine*.

Als dichter was hij geenszins produktief. Dit verschijnsel laat zich verklaren doordat hij enkel gedichten schreef om voor zijn psychisch onverwerkte levenservaringen een uitlaatklep te vinden. Zo blijkt hij in enkele gedichten uit die tijd – ondermeer *Unsolved* en *A song of comfort* – terug op het verlies (overlijden) van zijn achttienjarige vriendin, met wie hij een hechte liefdesrelatie had opgebouwd. Moe-ten we in deze gebeurtenis ook niet de oorzaak zoeken waarom hij zijn hele leven vrijgezel bleef en al zijn energie stopte in een tomeloze werkdrijf, als arts en als militair? De dood is steeds het belangrijkste thema van zijn poëzie gebleven. Niet het minst door zijn confrontatie met ziekenhuispatiënten (als student geneeskunde en als arts) en,

later, met de gesneuvelden op de slagvelden waar hij zijn militaire functie uitoefende. Ondanks de zwaarmoedige inhoud kan geen enkele lezer ongevoelig blijven voor de overtuigingskracht waarmee McCrae steeds opnieuw een dubbele boodschap poogt te brengen: geloof in God en geloof in de vrede. Wat dit laatste betreft, meende hij als militair dat alle middelen – zelfs het gebruik van wapens – goed waren om dat doel te bereiken.

McCrae is echter nooit een groot dichter geworden. Op kwantitatief vlak was zijn oeuvre al te beperkt en op kwalitatief vlak missen zijn gedichten een eigen stijl, taalbeheersing, het vermogen om met een minimum aan woorden een maximum aan expressie te bereiken, de kunst om meer te suggereren dan te beschrijven enz. Zijn poëzie herinnert te veel aan strijdliederen en aan veredeld en tot verzen gekortwiekt proza, het proza waarin hij ons inziens het best zijn gevoelens uitdrukte. Dit alles vindt een verklaring in het feit dat hij de beoefening van de poëzie niet als een artistieke bezigheid beschouwde, maar wel als een vorm van tijdverdrijf, een middel om tot innerlijke rust te komen én een middel om in een zo kort mogelijke tijdspanne een korte en krachtige boodschap te brengen. Dat hij als dichter toch bijzonder populair is geworden dankt hij slechts aan één gedicht, namelijk *In Flanders Fields*.

John McCrae publiceerde zijn gedichten nooit in boekvorm. Daarvoor zijn verschillende redenen aanwijsbaar: hij was nederig, twijfelde aan de kwaliteit van zijn gedichten en beschouwde het schrijven van poëzie als een tijdverdrijf. Bovendien overleed hij al te vroeg. Niemand zal dan ook weten of hij ervan droomde om op latere leeftijd zijn gedichten te bundelen. Doch, wat hij niet kon, deden anderen. In 1919 – dus even na zijn dood – verzamelde en publiceerde Andrew Macphail zijn gedichten onder de titel *In Flanders Fields and other poems by Lt. Col. John McCrae, with An Essay in Character by Sir Andrew Macphail*. De bundel bevat 29 gedichten.

*Manschappen van het contingent uit Guelph die naar de Boerenoorlog trekken,
januari 1900. Luitenant McCrae staat vooraan. (N.A. Canada PA28909)*

De Boerenoorlog

Van december 1899 tot januari 1901 nam John McCrae als vrijwilliger deel aan de Tweede Vrijheids- of Boerenoorlog (1899-1902) in Zuid-Afrika, waarbij de Britten de tegen hen in opstand gekomen Boerenrepublieken tot de orde poogden te roepen.

De oorzaak van dit krijgsgebeuren stond *enerzijds* in verband met de ontdekking van goud in Transvaal, de immigratie van buitenlanders, het Engelse imperialisme en het streven naar een oppermacht in Zuid-Afrika (met de poging tot het bereiken van een Verenigd Zuid-Afrika), de wedloop naar koloniale bezittingen in Afrika, de internationale positie van Engeland, de strategische belangen van het Britse rijk, en *anderzijds*, met het nationalisme van de Afrikaners die hun onafhankelijkheid vooropstelden.

McCrae nam er als luitenant deel aan de strijd met een aantal soldaten uit Guelph die, samen met anderen, de D Battery vormden. De totale, driedelige batterij (McCrae's eenheid vormde het rechtergedeelte) bestond uit 174 soldaten, 29 rijpaarden, 108 trekpaarden, zes 12-ponder-kanonnen en munitie. Hier leerde hij luitenant Morrison (aanvoerder van het linkergedeelte van de batterij) kennen en ontstond een levenslange vriendschap. Samen zullen zij tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het front in Vlaanderen strijden. Daar schonk McCrae schonk hem hoogstwaarschijnlijk het eerste handgeschreven manuscript van zijn gedicht *In Flanders Fields*.

Persartikels uit die tijd spreken in lovende bewoordingen over zijn gedrag in de strijd. Talrijke onderscheidingen vielen hem te beurt, niet voor zijn prestaties als arts, maar voor die als vaardig schutter! Decoraties, roem... Toen hij in 1901 huiswaarts keerde, leek het hem of de op zijn jaskraag gespelde eretekens niet meer zo fel schitterden. Was hij ervan overtuigd dat heldhaftigheid en wapens onontbeerlijk zijn om het land en de vrede te dienen, tegelijkertijd kon hij de herinnering aan het oorlogsleed niet uit zijn hoofd bannen. Aan Engelse zijde werd ongeveer 97.500 man uitgeschakeld: twintigduizend sneuvelden, negentienduizend werden gewond en de overigen staakten de strijd wegens ziekte.

McCrae (middelste rij, 2de van links) temidden officieren in Zuid-Afrika, 1900.
(N.A. Canada C19918)

McCrae promoveerde nog tot kapitein (1901) en majoor (1902) van de 16de Batterij van de 1ste Brigade van de Canadian Field Artillery. In 1904 verliet hij het leger. Tot bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vervulde hij geen enkele militaire functie meer.

Zijn oorlogservaringen vonden uiteraard weerklink in zijn poëzie. Uit een bezoek aan het slagveld van Magersfontein ontstond *The Unconquered Dead*, dat in 1906 gepubliceerd werd in *The University Magazine*. Het gedicht wordt beschouwd als een voorloper van *In Flanders Fields*.

Befaamd arts en kunstminnend

Na zijn Zuidafrikaanse avontuur en terug in Montreal, bouwde John McCrae jaar na jaar gestadig verder aan zijn toekomst als geneesheer-specialist. Hierbij gaf hij blijk van een tomeloze werkkraft, een koppig doorzettingsvermogen en een diep geloof in het eigen kunnen.

In 1901 was hij zowel beursstudent als inwonend assistent-patholoog. Zijn taak was dan ook dubbel: aan de medische faculteit van de McGill University deed hij laboratoriumonderzoek en in het Montreal General Hospital maakte hij zich verdienstelijk met het verrichten van lijkschouwingen. In 1902 werd hij achtereenvolgens benoemd tot inwonend patholoog aan het Montreal General Hospital en tot adjunct-patholoog aan het Royal Victoria Hospital. In 1904 werd hij aangesteld tot adjunct-geneesheer in het Royal Victoria Hospital. Tevens studeerde hij enkele maanden in Engeland en behaalde een diploma aan het Royal College of Physicians. In 1905 opende hij een artsenpraktijk, gaf les in verscheidene ziekenhuizen en kreeg een aanstelling als patholoog in het Montreal Foundling and Baby Hospital. In 1908 werd hij geneesheer in het Royal Alexandra Hospital for Infectious Diseases.

Laten we daaraan toevoegen dat hij tijdens die voorbije jaren ook nog pathologie doceerde aan de University of Vermont en het Medical College in Burlington, evenals klinische geneeskunde en pathologie aan de McGill University.

Wie deze activiteitenlijst overschouwt, kan niet ontkennen dat McCrae beschikte over een onblusbaar temperament en een onuitputtelijke energie. Zelfs na zijn dagtaak ging hij opnieuw aan het werk. Blijkbaar luidde zijn devies: "Vermoeid door het ene werk, vang ik een ander aan om mij te ontspannen!"

Zo schreef hij artikels over medische onderwerpen, die hij in het *Montreal Medical Journal* en in het *American Journal of Medical Science* publiceerde. Samen met zijn broer-geneesheer, Thomas, werkte hij mee aan het standaardwerk *Osler's Modern Medicine* (tien delen, 1909). Hij zou bovendien nog mede-auteur worden van een handboek over pathologie (1912).

John McCrae was geen thuisblijver. Elke gelegenheid nam hij te baat om overzeese landen te bezoeken. Op dat vlak was hij wel wat bevoordeligd, want steeds meer werd hij op Europese medische conferenties uitgenodigd. Aan de lokroep van het avontuur kon hij evenmin weerstaan. In 1910 nam hij als arts deel aan een door gouverneur Lord Grey opgezette expeditie, een kanotocht van Norway House (Winnipegmeer) tot aan de Hudsonbaai.

Zijn artistieke prestaties? Hij publiceerde gedichten en werd lid van de *Shakespearean Club* en de *Pen and Pencil Club*, een groep kunstenaars en intellectuelen waartoe ook de bekende Stephen Leacock behoorde. Tijdens zijn reizen, ondermeer naar Zuid-Afrika, Amerika en Schotland, maakte hij kleine potloodtekeningen die op z'n minst van enig artistiek talent getuigen.

Uit wat voorafgaat blijkt dat John McCrae op diverse gebieden een begenadigd iemand was. Om zijn portret zo volledig mogelijk te maken voegen we daaraan nog enkele kenmerken en eigenschappen toe: grote en atletische lichaamsbouw, jong uiterlijk, zin voor humor, joviaal in de omgang, genietend van de natuur en het volle leven, romanticus, sterk bewogen gevoelsleven, kinder- en dierenvriend en vrijgezel.

Officieren van de 1ste Brigade van de Canadian Field Artillery in Devizes, Engeland, januari 1915. Majoor McCrae (1ste rij, 1ste v.l.), luitenant-kolonel Morrison (1ste rij, 5de v.l.), luitenant Helmer (achterste rij, 9de v.l.).

(N.A. Canada C20188)

Naar het front in Vlaanderen

Op 4 augustus 1914 verklaarde Canada de oorlog aan Duitsland. McCrae bevond zich op dat ogenblik op zee, met Engeland als bestemming. Toen hij het nieuws vernam, meldde hij zich telegrafisch aan als vrijwilliger. Daar hij niet vroeger dan in september van zijn reis kon terugkeren, ging hij pas in oktober onder de wapens. Over de reden waarom hij aan de oorlog wou deelnemen, schreef hij even vóór zijn vertrek in een brief aan een vriend: "Het is een verschrikkelijke zaak, en ik ga omdat ik meen dat iedere vrijgezel, vooral die met oorlogservaring, moet gaan. Ik ben echt nogal bang, maar nog banger om met mijn geweten thuis te blijven."

Na een opleiding in Valcartier Camp (nabij Québec), scheepten de troepen in naar Groot-Brittannië, waar ze op 14 oktober Plymouth bereikten. Tijdens de wintermaanden namen zij deel aan een trai-

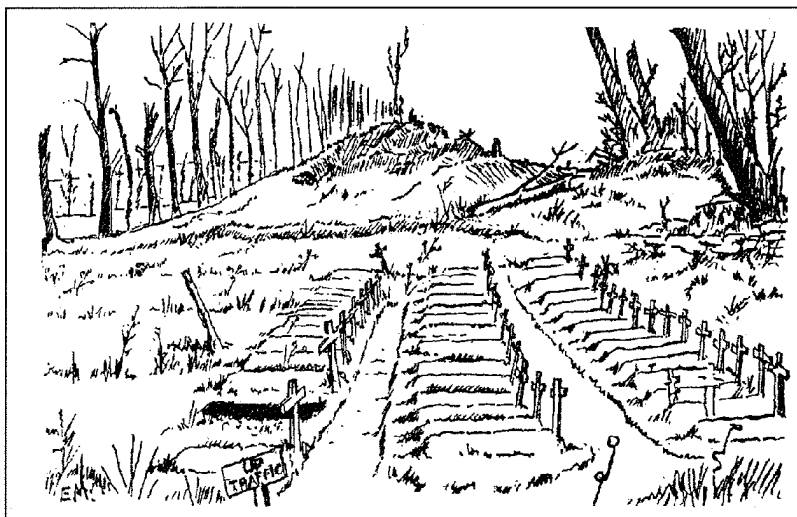
John en zijn trouwe frontvriend Bonneau. (N.A. Canada C46284)

ning in Salisbury Plain. In februari 1915 bevonden de troepen zich in Frankrijk, om vanaf 14 april de Elfde Franse Divisie (ten zuiden van Poelkapelle) af te lossen. Ook zijn broer Thomas maakte de reis mee. John was vergezeld van zijn paard Bonfire (wat vreugdevuur betekent), een dierbaar geschenk van een vriend, dat gedurende de fronttijd geen ogenblik van zijn zijde zou wijken. In die jaren richtte hij vele brieven naar zijn neven en nichten, die zogezegd door zijn paard werden geschreven en die dan ook, als handtekening, de afdruk van een hoef droegen... McCrae was trouwens een groot dierenvriend. Zo zal hij aan het front een zwervende brakhond adopteren – hij noemde hem Bonneau –, die hem het belangrijkste schonk wat een frontsoldaat mist: tederheid, genegenheid, warmte.

Toen hij in Canada naar het front inscheepte, werd hij er benoemd tot arts van de 1ste Brigade van de Canadian Field Artillery. Zijn militaire rang was die van majoor. Bij zijn aankomst in Vlaanderen, frontsector Ieper, werd hij er op 17 april 1915 gepromoveerd tot luitenant-kolonel in het Canadian Army Medical Corps, een korps dat praktisch uitsluitend uit artsen en verpleegkundigen bestond. Hij behield echter zijn functie in de Eerste Artilleriebrigade.

Tijdens de Tweede Slag bij Ieper (lente 1915) en meer bepaald vanaf 22 april, maakten de Duitsers voor het eerst gebruik van het dodelijke chloorgas om de geallieerde troepen te 'ontzenuwen'. Daartoe draaiden ze niet minder dan 5.730 gasflessen open. Hun gasaanval len op het gehucht Steenstrate (Zuidschote) en het gehucht Pilkem (tussen Langemark en Boezinge) en in de Canadese sector, behoren tot de zwartste bladzijden uit de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen. Tijdens dat gebeuren was McCrae met zijn *advanced dressing station* (een eerstehulp post waar gewonden werden verzameld en verzorgd door het personeel van de veldambulances) gevestigd tussen het dorp Boezinge en de stad Ieper (de huidige Diksmuidseweg 148, toen grondgebied Boezinge, thans Ieper) en meer bepaald op de plaats die men met 'Brielen Bridge' of 'Bridge number 4' aanduidde. De naam 'Brielen' werd ontleend aan het gelijknamige dorp, terwijl 'Bridge' duidt op de geniebrug die toen de Ieperlee (thans nauwelijks een beekje) en het parallel lopende Ieperleekanaal overspande. In de nabijheid bevond zich een hoeve, die de Britten prompt tot 'Essex Farm' doopten. Aldus herinnerde zij hen aan het graafschap Essex (in het zuiden van Engeland) en aan een van hun regimenten dat deze plaatsnaam droeg.

Het *advanced dressing station* was aanvankelijk niets meer dan een *dug-out*, een uitgegraven schuilplaats, in de aarden berm van het Ieperleekanaal. Het aarden dak was met ijzeren golfplaten versterkt. Aan de vrije zijde beschutten enige houten planken de uitrustende soldaten tegen weer, wind en ongedierte. Vanaf april 1915 begon men naast deze *dug-out* met de aanleg van een begraafplaats. De dodenakker zou echter spoedig te klein worden. In 1916 begroef men er de doden van de 38th Welsh Division en in 1917 de tallozen die hun leven lieten tijdens de Derde Slag bij Ieper (lente-zomer 1917). Vermoedelijk in 1917 werden het dak en de wanden van de schuilplaats met beton versterkt, zoals thans nog te zien is. De beste vriend van McCrae, luitenant-kolonel Edward Morrison (ze leerden elkaar tijdens de Boerenoorlog kennen), vereeuwigde in 1915 het *dressing station* en de begraafplaats in enkele rake schetsen, die men in de meeste publikaties over McCrae aantreft. Hij was immers dagelijks getuige van wat zich op beide plaatsen afspeelde. De verpleegpost waar McCrae werkzaam was bevond zich beneden de kanaalberm, terwijl Morrison, als bevelhebber van de 1ste Brigade van de Canadian Field Artillery, zijn commandopost bovenop de berm had. Morrison zou het later brengen tot generaal-majoor en bevelhebber van de artillerie van het Canadese legerkorps.

De omgeving van Essex Farm toen John McCrae er
'In Flanders Fields' schreef. Schets van Edward Morrison.

Het gedicht *In Flanders Fields*

De honderden gewonden aan wie McCrae dagelijks medische verzorging en stervensbegeleiding bood, lieten hem niet onberoerd. Bij iedere dode stelde hij zich terecht de vraag of dit offer wel zinvol was geweest. De gruwel en de ellende troffen hem zo diep, dat hij zich als dichter genoodzaakt voelde om zijn ervaringen en gevoelens in poëzie te uiten. Op 3 mei 1915 schreef hij dan ook op een velletje van zijn dispatching-boek het gedicht dat hem wereldberoemd zou maken: *In Flanders Fields*. Men beweert dat hij dit eerste handschrift aan Edward Morrison, zijn overste en meest intieme vriend, schonk, waaruit we kunnen afleiden dat hij het ook – zij het niet tekstueel – aan hem opdroeg.

In Flanders Fields

*In Flanders fields the poppies blow
Between the crosses, row on row,
That mark our place; and in the sky
The larks, still bravely singing, fly
Scarce heard amid the guns below.*

*We are the Dead. Short days ago
We lived, felt dawn, saw sunset glow,
Loved, and were loved, and now we lie
In Flanders fields.*

*Take up our quarrel with the foe:
To you from failing hands we throw
The torch; be yours to hold it high.
If ye break faith with us who die
We shall not sleep, though poppies grow
In Flanders fields.*

In Flanders Fields

In Flanders fields the poppies blow
Between the crosses, row on row,
That mark our place; and in the sky
The larks, still bravely singing, fly
Scarce heard amid the guns below.

We are the Dead. Short days ago
We lived, felt dawn, saw sunset glow,
Loved, and were loved, and now we lie
In Flanders fields.

Take up our quarrel with the foe:
To you from failing hands we throw
The torch; be yours to hold it high.
If ye break faith with us who die
We shall not sleep, though poppies grow
In Flanders fields

Punch
Dec 8. 1915

John McCrae
—

Handschrift John McCrae.

Is men het erover eens dat de hele oorlogssfeer (uitzichtloosheid, zinloos- of toch zinvolheid) aan de basis van het gedicht lag, toch bestaan er verschillende meningen over wat de onmiddellijke aanleiding tot het schrijven ervan vormde en in welke omstandigheden dat gebeurde. Zelfs over de juiste datum lijken sommigen het niet eens te zijn, hoewel wij met vrij grote zekerheid mogen aannemen dat het gedicht wel degelijk op 3 mei ontstond. Een overzicht.

In een brief van 2 mei schreef hij aan zijn moeder: "Op zondag 2 mei 1915 werd 's morgens bijzonder zwaar geschoten. Hierbij werd luitenant H(elmer) dodelijk getroffen. De laatste woorden uit diens dagboek waren: 'Het was wat rustiger geworden en ik zal proberen goed te slapen.' Zo goed als mogelijk zei ik voor hem de laatste gebeden uit het hoofd op. Een soldatendood! Daarna merkten onze batterijen op vaste afstanden opnieuw sper- en kruisvuur op. Om drie uur vielen de Duitsers aan. Vóór hen uit dreven gaswolken. Het gevecht, met hevig geschut, duurde anderhalf uur. Wij leden lichte verliezen. In de Franse linies was het erg onrustig en ook wij waren bang. Het infanterievuur was zwaar en wij vuurden zonder ophouden. Dat alles duurde tot een eind in de nacht. Ondanks de gevechten viel ik om middernacht in slaap en sliep tot drie uur in de ochtend."

Tot daar het brieffragment, dat belangrijk is omdat daarin de naam van luitenant Helmer genoemd wordt. Zijn dood was voor McCrae wellicht de rechtstreekse aanleiding tot het schrijven van *In Flanders Fields*. Alexis Helmer werd gedood door een granaat terwijl hij zich naar de tweede batterij begaf. Toen het vuren ophield, gingen enkele mannen naar de begraafplaats en delfden een grafkuil. Ondertussen verzamelden anderen zoveel mogelijk zijn stoffelijke resten. Ze stopten ze in zandzakjes, bootsten de vorm van een lichaam na en legden ze op een legerdeken. De deken sloot men met grote veiligheidsspijlen. Na zonsondergang werd Helmer door een groepje soldaten, die op dat ogenblik vrij van dienst waren, ter aarde besteld. Op de begrafenis waren John McCrae en kapitein Cosgrave – twee goede vrienden van de gesneuvelde – aanwezig. McCrae was diep ontroerd en reciteerde zomaar uit het hoofd enkele passages uit de *Order of Burial of the Dead* (*Gebedenboek van begravenissen*) van de anglicaanse kerk. Tot slot werd een ruw houten kruisje op het graf geplaatst met de tekst: "Alexis Helmer, Lieut. 2nd Bty, C.F.A. 2nd May 1915". Het hele gebeuren voltrok zich in de volstreekte duisternis, omdat het om veiligheidsredenen verboden was om licht te maken.

Volgens ordonnansofficier Allinson, begaf McCrae zich na Helmers begraafing samen met kapitein Cosgrave opnieuw naar zijn manschappen om er het vuurgevecht te leiden. Hij werd er om half acht 's ochtends afgelost. Allinson beweert dat hij persoonlijk zag hoe McCrae zijn gedicht de volgende dag (3 mei) schreef, terwijl hij achterop een ziekenwagen op de treeplank zat en naar het graf van Helmer staarde. McCrae zou hem het gedicht (enkele malen?) voor-gelezen hebben, terwijl Allinson het uit het hoofd leerde en het wat later zelf aan het papier toevertrouwde...

Een andere getuige is kapitein Cosgrave. Hij verklaarde dat Helmer op 2 mei om 11 uur 's ochtends begraven werd. McCrae was er bij maar diende de begrafenis voortijdig te verlaten omdat de emoties hem te zwaar werden. Daarna schreef hij het gedicht in nauwelijks twintig minuten tijd. Volgens deze getuigenis ontstond het gedicht op 2 mei, wat wij sterk betwijfelen.

Ten slotte is er luitenant-kolonel Edward Morrison, die in 1918 schreef: "Dit gedicht werd letterlijk geboren uit het vuur en het bloed van de heetste fase van de Tweede Slag bij Ieper. Mijn hoofdkwartier bevond zich in een loopgracht op de dijk van het Ieperleekanaal en John had zijn verpleegpost in een schuilplaats die aan de voet van deze dijk uitgegraven was. Op bepaalde ogenblikken tijdens de strijd rolden de getroffenen van de dijk naar beneden, naar zijn *dressing station* toe. Zowat honderd meter van ons lag het regiments-hoofdkwartier en verschillende malen tijdens de zestiendaagse strijd zagen hij en ik hoe ze daar tijdens wat rustiger perioden hun doden begroeven. Zo groeide het aantal kruisen rij aan rij uit tot een vrij grote begraafplaats. Zoals hij het (in zijn gedicht) beschrijft, hoorden we 's morgens vaak de leeuweriken hoog in de lucht zingen, tussen het lawaai van inslaande granaten en de kanonschoten van de batterij naast ons. Ik bezit een brief waarin hij zegt, dat hij het gedicht niet enkel schreef om – tussen de aanvoer van gewonden – de tijd wat te verdrijven, maar ook om wat te experimenteren met verschillende variaties op het metrum."

Op 1 juni 1915 werd McCrae samen met een team geneesheren van de McGill Universiteit overgeplaatst naar het Number 3 Canadian General Hospital te Dannes-Camiers, in de nabijheid van de Frans-Vlaamse stad Bonen (Boulogne) en er tot verantwoordelijke arts (met de rang van luitenant-kolonel) aangesteld.

Tijdens korte rustperiodes maakte hij zijn gedicht persklaar. Eerst stuurde hij het naar *The Spectator* (Londen), waar de redactie de publikatie ervan weigerde.

Daarna stuurde hij het naar het weekblad *Punch*, waarin het op 8 december 1915 anoniem verscheen. Door deze publikatie verwierf het gedicht een grote bekendheid. Het werd door de soldaten overgeschreven, geciteerd en in de vochtige kilte van de loopgraven besproken. Voor velen betekende het een bron van energie om de strijd verder te zetten. Sommigen stuurden het naar familieleden, vrienden en kennissen, die het op hun beurt aan anderen bezorgden.

Over wie McCrae ertoe aanzette om het gedicht te publiceren, bestaan er twee opvattingen. Een eerste bron beweert dat McCrae het blaadje papier, waarop hij het pas geschreven had, verfrommelde en weggooid. Een zekere kapitein Scrimger, die zich in de nabijheid van de dichter bevond, raapte het op, las het gedicht en overtuigde McCrae ervan om het te publiceren. Een tweede bron meent dat het de reeds genoemde Morrison was die hem daartoe stimuleerde. Wie het ook geweest mag zijn, het was tenslotte McCrae zelf die daartoe de definitieve beslissing nam.

Het grote succes dat *In Flanders Fields* kende, heeft verschillende verklaringen.

Vooreerst laat McCrae in zijn gedicht niet zichzelf maar de frontsoldaat aan het woord, die zijn omgeving beschrijft, smeekt dat hij na zijn dood niet vergeten wordt en ten slotte vraagt dat anderen zijn strijd verder zetten. Voor de soldaten die het gedicht lazen, leek het of zij zichzelf hoorden praten en datgene hoorden wat zij reeds zolang zelf hadden willen zeggen. Kortom, met zijn gedicht gaf McCrae 'stem' aan duizenden en duizenden woordenlozen.

Laten we daaraan nog toevoegen dat het gedicht geen plaats laat voor romantische beschrijvingen, poëtische franjes en evenmin opwekt tot lezerstranen. Geen schoonschrijverij dus, maar een gedicht in parlando-stijl, – zeggen wat er te zeggen valt, kort en raak en 'to the point'. Van dergelijke taal hield de frontsoldaat.

Het gedicht spreekt ook zo aan omdat het enkele aangrijpende tegenstellingen oproept, die soms meer suggereren dan zij verwoorden. Ten eerste is er de tegenstelling tussen het ongeschonden landschap van vóór de oorlog (klaprozen, leeuweriken) en het verwoeste

Canadese gewonden worden ter verzorging naar het 'dressing station' gevoerd, dag na dag, uur na uur... (N.A. Canada PA1404)

frontlandschap (loopgrachten, kruisjes, kanonnengebulder), waar desondanks de klaprozen bloeien en de leeuweriken niet ophouden hun hemelse lied te zingen. Het lijdt geen twijfel dat de frontsoldaten de klaprozen en leeuweriken – zij waren een dagelijks verschijnsel – langzamerhand beschouwden als symbolen van het leven en de vrede. Zelfs in hun diepste ellende beseften zij (of poogden zij te beseffen) dat, hoe lang een oorlog ook mag duren, geen enkele eeuw duurt. Steeds heeft het leven (vrede) het laatste woord op de dood (oorlog).

Ten tweede, is er de opmerkelijk jeugdige leeftijd van de soldaten (hun leeftijd schommelde tussen 17 en 23 jaar), terwijl de meeste oorlogen door volwassenen gestreden worden. Oorlogsdagboeken en brieven uit die tijd bevatten trouwens schrijnende getuigenissen van jongens die – in hun uitzichtloze eenzaamheid en al dan niet zwaar gewond – hun ouders smeken om hen uit de razernij weg te halen.

Ten slotte kende McCrae's gedicht zo'n grote populariteit, omdat het naar stijl en inhoud alles in zich droeg om als een propagandistisch gedicht beschouwd te worden. Wij verklaren ons nader.

Bij de aanvang van de oorlog meende de frontsoldaat dat zijn dood nooit zinloos kon zijn omdat anderen de 'fakkel' zouden overnemen. Het is een wat naïef denkbeeld, dat hem onder meer door zijn bevelhebbers ingepompt werd en waarin hij steeds meer geloofde, niet het minst omdat zijn dood hem tegelijkertijd tot een held-voor-het-vaderland zou maken. Naarmate de oorlog vorderde, kreeg deze gedachte een paar flinke deuken. Steeds minder had men er zin in om zich als een held in de armen van de dood te gooien. De soldaten vertoonden symptomen van fysieke uitputting en diepe depressie. Zij hadden nog slechts één verlangen: zo vlug mogelijk naar huis terug te kunnen keren, naar vader en moeder, naar vrouw en kind. Ook McCrae moet duidelijk beseft hebben dat de vlam van de strijd-lust bij zijn soldaten in vele gevallen nog slechts een waakvlammetje geworden was. In zijn gedicht treffen we dan ook een tegenstelling aan tussen, enerzijds, zijn oproep om de 'fakkel' door te geven (de strijd verder te zetten) en anderzijds, zijn gegronde twijfel dat zijn oproep beantwoord zou worden. Hij schrijft immers en het klinkt bijna als een straf: "If ye break faith with us who die / We shall not sleep..." ("Als je het vertrouwen in ons schendt, als je ons erewoord verbreekt, / dan zullen wij nooit rust kennen...")

Bovendien beseftte McCrae als hoger officier heel goed en alvast heel wat beter dan zijn soldaten (wat wisten zij van de geplande militaire strategie, van overwinningen en nederlagen, van de resultaten van 'hun' strijd?), dat de oorlog in Vlaanderen nog lang niet beslecht was. Niemand was op dat ogenblik overwinnaar of overwonnene. De Britten en met hen de geallieerde strijdkrachten, meenden dat de oorlog beschouwd diende te worden als een rechtvaardige strijd om tot een duurzame vrede te komen. Om dat te bereiken diende iedereen door een maximum aan inzet zijn steen(tje) bij te dragen. In het kader van dat doel, paste het gedicht van McCrae volkomen. Het werd dan ook gebruikt als een middel om soldaten te ronselen en meer financiële en materiële middelen te verkrijgen. Zo werd het gedicht in Groot-Brittannië en het hele Britse Imperium, maar ook in de Verenigde Staten, het symbool van offer en (verdere) strijd voor de vrede.

Ziekte, dood en de White Cliffs of Dover

In het hospitaal tussen de Boonse heuvels schreef John McCrae in 1917 één gedicht, namelijk *The Anxious Dead*. Hiervoor putte hij zijn inspiratie uit het ontelbaar aantal gewonden die er na de Slag in Vimy werden opgenomen. Later getuigden vrienden van hem dat het hem in die periode steeds moeilijker werd om zijn confrontatie met lijden en dood te verwerken. Maar ook dat hij steeds minder geloofde in de verwezenlijking van de boodschap die hij met *In Flanders Fields* wou brengen. Ondanks de grote populariteit van het gedicht, leek het hem of het zijn doel miste en zijn oproep onbeantwoord bleef.

Toch nam hij geen afstand van zijn geesteskind. Op vraag van vrienden en kennissen in Canada, van gewonden of van wie dan ook, schreef hij het neer in brieven, op agendablaadjes enz. Als gevolg van zijn fysische uitputting en zijn psychisch lijden, bleek zijn handschrift nu plots minder krachtig te zijn dan dat van zijn eerste manuscript. Zijn toestand van algemene verzwakking tastte ook zijn beginselvastheid, zijn doorzettingsvermogen en zijn geloof in het eigen kunnen aan. Twijfelzucht was er dan ook de oorzaak van dat hij zijn gedicht (lichtjes) herwerkte. Zo verving hij in de eerste versregel het woord 'blow' door 'grow' en wijzigde hij de interpunctie. Meestal wordt deze revisie beschouwd als een tweede versie van het gedicht.

Op 24 januari 1918 werd McCrae benoemd tot consulterend arts van de Britse Legers in Frankrijk. Diezelfde dag was hij zo erg verkouden dat hij het bed diende te houden. De oorzaak van zijn werkongeschiktheid was echter niet enkel griepigheid. Hij kreeg tevens een opstoot van astma (waaraan hij reeds op jeugdige leeftijd leed), was oververmoeid door de ellende van de oorlogsjaren en bovendien waren zijn longen aangetast door het chloorgas. Met een longontsteking werd hij op 25 januari naar het Number 14 British General Hospital for Officers in Wimereux (nabij Bonen) overgebracht. Twee dagen later, op 27 januari, stelden de artsen ook nog een hersenbloeding vast. Men vertelt (legende of niet?) dat hij op een avond van zijn verblijf aldaar in een rolwagen naar het balkon van zijn zieken-

kamer werd gereden om er de witte kliffen van het Engelse Dover te bewonderen. Op een bepaald ogenblik draaide hij het hoofd naar zijn arts en sprak: "Tell them this: If ye break faith with us who die, we shall not sleep..." Uit dit gebeuren blijkt dat McCrae zelfs in zijn laatste levensuren nog heel wat belang aan zijn gedicht hechtte, vooral dan aan de versregels die hij hier zomaar uit het hoofd citeerde. Het waren wellicht ook zijn laatste woorden. Op 28 januari verloor hij het bewustzijn en overleed. Hij was vijfenveertig jaar.

De volgende dag werd hij met militaire eer ter aarde besteld op de Britse militaire afdeling van de gemeentelijke begraafplaats van Wimereux. Zijn laatste rustplaats bevindt zich in de onmiddellijke nabijheid van het *Cross of Sacrifice*. Op de platte grafsteen staat de tekst: "LIEUTENANT COLONEL / J. MCCRAE / CAN. ARMY MEDICAL CORPS / 28TH JANUARY 1918". Er werd tevens een *maple leaf* (esdoornblad), het embleem van Canada, in gebeiteld. Ook een gedenkplaat en een speciaal opgericht Memorial (met de tweede strofe van zijn *In Flanders Fields*) herinneren er aan hem.

Ten slotte een sfeerbeeld. In de begrafenisstoet stapte zijn paard Bonfire achter de lijkist aan. Het paard droeg een wit rugdek en werd vergezeld door twee palfreniers of koetsbedienden. De rijlaarzen van McCrae bevonden zich – naar aloud militair gebruik – achterstevoren in de stijgbeugels.

*De begrafenisstoet van McCrae te Wimereux op 29 januari 1918.
Zijn paard Bonfire stapt achter de lijkist aan. (N.A. Canada C18550)*

Grafsteen van John McCrae in Wimereux.

Hoe de klaproos een symbool werd

Het gedicht vond ook in de Verenigde Staten een grote weerklank. Sommigen schreven er zelfs een 'reply' (antwoord of repliek) op. Algemeen wordt *America's Answer*, van R.W. Lillard, als het beste beschouwd. Het verscheen in de *New York Evening Post*.

America's Answer

*Rest ye in peace, ye Flanders dead,
The fight that you so bravely led
We've taken up. And we will keep
True faith with you who lie asleep,
With each a cross to mark his bed,
And poppies blowing overhead,
When once his own life-blood ran red
So let your rest be sweet and deep
In Flanders Fields.*

*Fear not that ye have died for naught;
The torch ye threw to us we caught,
Ten million hands will hold it high,
And freedom's light shall never die!
We've learned the lesson that ye taught
In Flanders Fields.*

Lillard vraagt dat de doden eindelijk in vrede mogen rusten, want de toorts werd doorgegeven aan zovelen die haar, op hun beurt, hoog zullen houden. Het licht dat zij verspreidt, het 'licht van de vrijheid', zal nooit uitdoven, want: "We've learned the lesson that ye taught / In Flanders Fields." ("Wij leerden de les die je ons gaf in Vlaanderens velden.")

Tussendoor vestigen we nog even de aandacht op een ander reply-gedicht, namelijk *Red Poppies on Monte Cassino*, dat tijdens de

Tweede Wereldoorlog ontstond. Monte Cassino (Italië) is een benedictijnenabdij – op een heuvel nabij het stadje Cassino –, die in 529 door Benedictus van Nursia werd gesticht. In februari en maart 1944 vond er een bloedige strijd plaats, bekend als de Slag van Cassino. De abdij, een belangrijk cultuurhistorisch bouwwerk, werd door luchtbombardementen van de geallieerden verwoest. De heldhaftige strijd van het Tweede Poolse Legerkorps, onder leiding van generaal Anders, inspireerde de Pool F. Konarski tot zijn gedicht *Czerwone maki na Monte Cassino* (*Red Poppies on Monte Cassino, Rode Klaprozen op Monte Cassino*). Het is onmiskenbaar dat hij hierbij aan het gedicht van John McCrae dacht. Het werd getoonzet door een zekere A. Schütz. Op 20 mei 1944, twee dagen na de overwinning, werd het lied aan de voet van de heuvel uitgevoerd. Van 1945 tot 1959 werd de abdij heropgebouwd.

Omdat dit gedicht het enige ons bekende reply-gedicht uit de Tweede Wereldoorlog is, meenden wij het hier te moeten opnemen. De Engelse versie van het Poolse gedicht:

Red Poppies on Monte Cassino

*The red poppies on Monte Cassino
Live for ever on Polish blood
But the will of the soldier who died there
Was much stronger than death in the mud...!*

*Years will pass and those blossoms grow older
Signs of bloodshed will always remain
For those poppies on Monte Cassino
Every spring will glow bright red again...!*

Een tweede antwoordgedicht is van de hand van de Amerikaanse Moina Michael. Naar poëtische maatstaven beoordeeld is het minder geslaagd dan dat van R.W. Lillard. Kreeg het gedicht niet zo'n grote bekendheid, het was de dichteres zelf die onsterfelijk werd. Zij nam immers het initiatief om de klaprozen tot symbool van alle gesneuvelden te maken. Haar gedicht:

We shall keep the faith

*Oh! You who sleep in Flanders' fields
Sleep sweet – to rise anew;
We caught the torch you threw,
And holding high we kept
The faith with those who died.*

*We cherish, too, the Poppy red
That grows on fields where valor led.
It seems to signal to the skies
That blood of heroes never dies.
But lends a lustre to the red
Of the flower that blooms above the dead
In Flanders' fields.*

*And now the torch and Poppy red
Wear in honour of our dead.
Fear not that ye have died for naught:
We've learned the lesson that ye taught
In Flanders' fields.*

Hoe groeide de klaproos uit tot een wereldwijd symbool? Moina Michael meende – na het lezen van McCrae's gedicht – dat het dragen van een (kunst-)klaproos op jaskraag of bloes, het meest in het oog springende en dus ook het beste middel was om iedereen op straat, in het werkmilieu, doch vooral op herdenkingsdagen, te herinneren aan het offer van de frontsoldaten. Op 9 november 1918 – dus twee dagen vóór het Wapenstilstandsverdrag werd ondertekend – ontving zij een kleine som geld van enkele overzeese oorlogssecretarissen van de Young Men's Christian Organisation (YMCA) die bij haar thuis een vergadering bijwoonden. Tussen de agendapunten door, sprak zij enthousiast over McCrae's gedicht en over de betekenis van haar antwoordgedicht. Op het einde van de vergadering besloot zij om het ontvangen bedrag te besteden aan de aankoop van 25 klaprozen. Zelfs zou zij er een dragen en elke secretaresse zou er voor hetzelfde doel een van haar kopen. Wat dan ook gebeurde. Terecht wordt beweerd dat dit de eerste gemeenschappelijke aankoop van klaprozen was met het doel de doden te herdenken door het dragen van die bloem.

Later deed een zekere mevrouw E. Guérin, secretaresse van de YMCA-afdeling in Frankrijk, het voorstel tot industriële productie van kunstklaprozen. Haar doel was, om die te verkopen als *symbole de souvenir* aan de gesneuvelden en als steun (met de opgebrachte winst) aan behoeftige oud-strijders en hun familie. Toen zij haar voorstel aan veldmaarschalk Douglas Haig deed, aanvaardde hij het onmiddellijk.

Op 11 november 1921 vond de eerste *Remembrance Day of Commemoration Day* plaats, – de dag waarop Groot-Brittannië en het hele Commonwealth zijn doden herdenkt. Sindsdien wordt die dag in de volksmond ook *Poppy Day* of *Poppy Appeal* genoemd, omdat dan klaprozen te koop aangeboden worden. De klapproos zelf werd vereerd met de naam *Flower of Remembrance*.

Thans zet de Royal British Legion Poppy Factory Ltd. de industriële productie van klaprozen verder. Dit gebeurt in een modern gebouwencomplex in Richmond (Surrey), waar vooral de familieleden van gesneuvelden (ooit de oud-strijders zelf) betrokken zijn bij de jaarlijkse productie van meer dan veertig miljoen klaprozen, tachtigduizend kransen en driehonderdduizend herdenkingskruisen (*Remembrance Crosses*). Zij zijn vooral bestemd voor *Poppy Day* en andere herdenkingsplechtigheden.

Uit wat voorafgaat blijkt hoe de klapproos door het initiatief en de inzet van enkele personen een symbool werd. Omdat de waarheid haar rechten heeft, dienen wij hieraan toe te voegen dat zij reeds tijdens de Napoleontische oorlogen als symbool van de gesneuvelden werd beschouwd. Het trof de soldaten telkens weer dat op de plaats waar een veldslag uitgevochten werd (omgewoelde grond), er later een rood tapijt van klaprozen ontstond. De reden is dat de klapproos een pioniersplant is, die eerder dan andere planten op verstoorde grond verschijnt.

Hoe dan ook, in de duizenden klaprozen herkenden de soldaten hun gesneuvelden.

Vlaamse dichters en *In Flanders Fields*

In Vlaanderens velden

*In Vlaanderens velden bloeien de klaprozen
tussen de kruisen, rij aan rij,
die onze plaats aanwijzen. En aan de hemel
blijven de leeuweriken vliegen en dapper kwelen,
tussen 't geschut beneden nauwelijks te horen.*

*Wij zijn de Doden. Enkele dagen geleden nog
leefden we, voelden de ochtendstond,
zagen de gloed van de avondzon,
beminden en werden bemind en nu liggen wij, gevelden,
in Vlaanderens velden.*

*Zet onze strijd met de vijand verder.
Met falende handen reiken wij u over
de toorts. Aan u haar hoog te dragen.
Doet gij dit niet, dan zullen wij in deze aarde
geen rust kennen, ondanks de klaprozen
in Vlaanderens velden.*

(Vertaling: Herwig Verleyen, 1994)

Het gedicht *In Flanders Fields* werd in verschillende talen vertaald. In zijn boek *In Vlaanderens Velden. Een boek van strijd en vrede* (1983), verzamelde de Knokse dichter Eugène Mattelaer een aantal (vaak zeer vrij vertaalde) Nederlandse vertalingen (evenals drie Franse en één Duitse). Enkele gedichten waren niet eerder gepubliceerd en soms is de auteur onbekend. De belangrijkste en beste Vlaamse vertalers zijn Bert Decorte, André G. Christiaens, Eugène Mattelaer en Anton van Wilderode.

De eerste gekende Nederlandse vertaling (eerder toegeschreven aan Karel Jonckheere) is vermoedelijk van de hand van de onderwijzeres Rachel Schaballie (1897-1949). Haar vertaling dateert van 1919 en werd uitgedeeld in de Ieperse scholen.

De kollebloemen van Vlaanderen

*Vlaanderens hart bloedt in zijn kollebloemen open,
tusschen de kruisjes door, die, rij naast rij geplant,
het simpel teeken zijn, waaronder wij steeds hoopen,
dat onze milde dood de vree werd voor dit land.*

*Bij rooden dageraad volgden wij in het blauwe
den zoeten leeuwerik, wiens jubel werd gestoord
door schroot en vloek en klacht. Tot men ons neer kwam houwen
en op dit Vlaamsche veld ons streven werd gesmoord.*

*Gij, die nu na ons leeft, wij reiken u de toortsen,
verheft ze naar het licht, elk roepe een nieuwen held:
verbreekt gij onze trouw, dan wordt in wreedste koortsen
ons 't heilige verbod te slapen in dit veld:
in elke kollebloem zouden wij blijvend bloeden!*

De vertaling van A.G. Christiaens putten we uit zijn bundel *In vreemde voetsporen* (1981).

In Vlaandrens velden

*In Vlaandrens velden bloeien te allen kant
papavers tussen kruisen daar geplant
op onze graven; de leeuwerik naar 't zenit
stijgt dapper langs de ladder van zijn lied,
nauw hoorbaar door kanonvuur in 't verschiet.*

*Wij zijn de doden... Wij zagen overhand
het morgenrood, de westerkim in brand.
Wij kenden liefde: vreugde naast verdriet
en liggen nu in 't graf: hoe 't leven vliedt
in Vlaandrens velden...*

*Ga door met onze strijd, uw plicht gestand.
Aan u vertrouwen wij met zwakke hand
de toorts: houd gij ze hoog, versaaq nu niet.
Wordt gij ontrouw aan wie hier 't leven liet,
ondanks papavers geen die rust geniet
in Vlaandrens velden.*

Bert Decorte maakte zijn vertaling in 1968 in opdracht van René Goris (broer van Jan Albert, beter bekend als Marnix Gijsen), die het voor een Elf-novemberherdenking bestemde. Voor die gelegenheid schreef hij ook nog de vertaling *Ik heb een rendez-vous met de dood* van de Britse frontsoldaat Alan Seeger. Toen Decorte in 1972 zijn verzameld vertaalwerk publiceerde onder de titel *De mooie ontrouw*, nam hij daarin zijn vertaling *In Vlaanderens velden* op. In de tweede druk (1978) van het boek, werd de zevende versregel van het gedicht licht gewijzigd:

In Vlaanderens velden

*In Vlaanderens velden staan papavers rood
tussen de kruisen, root aan root,
die merken onze plaats; en in de lucht
reppen leeuweriken, luid zingend nog, hun vlucht
maar in 't geschut beneden klinkt hun lied verloren.*

*Wij zijn de Doden. Pas is de dag voorbij
dat wij leefden, sneefden, zagen de avondzonne gloren,
beminden, werden bemind, en nu, nu liggen wij
in Vlaanderens voren.*

*Zet onze strijd met de vijand voort;
begevend reiken onze handen u de toorts;
het is uw taak ze hoog te dragen.
Beschaamt gij 't vertrouwen in ons, de gevelden,
dan slapen wij niet, ofschoon papavers blaken
in Vlaanderens velden.*

Eugène Mattelaer schreef zijn vertaling in 1966 naar aanleiding van de Elf-novemberherdenking (Knokke) van hetzelfde jaar. Zij verscheen op een dubbele kaart (waarop ook McCrae's Engelse versie staat), die tijdens de plechtigheid werd verspreid. De gelegenheidsuitgave draagt de opdracht: "Aan de Vuurkruisen en Oud-Strijders '14-'18, dit aandoenlijk gedicht van offer en dood, geschreven tussen Ieper en Boezinge op 3 mei 1915". Toen hij het gedicht vertaalde, was Mattelaer burgemeester van Knokke en erevoorzitter van de genoemde vereniging.

Over McCrae's gedicht schreef hij ons op 22 mei 1992: "Wat mij trof in het gedicht van John McCrae is dat de idealen voortleven 'over

de dood heen'. Inderdaad ben ik (zoals je me wat eufemistisch uitdrukte) een 'Vredesengel': gans mijn leven (ben nu 81...) heb ik gepleit voor wederzijds begrip (in vriendschap) en voor een open dialoog (...). We moeten de strijd voortzetten voor die idealen waarvoor de Gesneuvelden gevallen zijn en nu 'eeuwig rusten in Vlaanderens velden'. Daarvoor blijven ze getuigen over de dood heen 'de Gevelden daar waar de klaproos bloeit' in Vlaamse grond." Uit deze korte getuigenis blijkt hoe nauw Mattelaer zich bij oorlog en vrede betrokken voelt. Als dichter wijdde hij trouwens heel wat verzen aan die thema's.

Uit zijn Elf-novemberpublicatie (1966):

In Flanders Fields

*In Vlaanderens velden waar papavers bloeien
en waar immer meerder rijen kruisjes groeien
vindt U onze laatste rustplaats – wijl in vluchten
leeuweriken zingen in steeds hoger luchten
tussen schroot en kogels die er moordend gloeien.*

*Wij zijn de Doden. – Nog zeer kortgeleden
leefden wij en vielen, leden wij en streden
wij minden en men had ons lief. Wij, Gevelden,
rusten eeuwig nu in Vlaanderens velden.*

*Zet met de vijand d'harde strijd dan voort
en onze handen reiken u de helle toorts
het is uw schone taak die hoog te dragen,
de geest der doden zal u immer schragen.
Wij zullen waken en niet slapen, wij Gevelden,
waar de klaproos bloeit in Vlaanderens velden.*

Ook Anton van Wilderode liet zich inspireren door het beroemde *In Flanders Fields* en de helrode klaprozen. Op de 43ste IJzerbedevaart (5 juli 1970), de bedevaart waarop de symboliek van de klaproos het meest aan bod kwam, werden twee van zijn werken voorgedragen en choreografisch uitgebeeld (beide werden opgenomen in de programmabrochure, evenals in zijn *Verzamelde gedichten*, 1974). Het eerste betrof zijn (vrije) vertaling van *In Flanders Fields*, onder dezelfde Engelstalige titel. Het gedicht werd in beeld gebracht door de dansgroep *Dansa Ritmica* (onder leiding van Monica Steens): meisjes in

zwarte gewaden (de dood) en met vuurrode kruisen (klaprozen). Uit zijn *Verzamelde gedichten* (1974):

In Flanders Fields

*In Flanders Fields staan de papavers rood
onder het zwart gelid der houten kruisen.
De leeuwerik vliegt tegen vuur en dood
gevederd in de hemel van Diksmuide
en zaait zijn lied tussen schrapnels en schroot.
Wij zijn de doden thans. Maar kortgeleden
nog levenden die liefhadden en streden
voor dat schoon land waarvan wij zonen waren.
Nu liggen wij alleen in Vlaanderens aarde,
in Flanders Fields!*

*In Flanders Fields staan de papavers rood
tegen de grijze schilden van de zerken.
De wind waait als een boom boven het groot
landschap tussen Langemark en Klerken
dat zich beschermt gelijk een moederschoot.
Wij zijn de doden thans. Maar kortgeleden
nog levenden met leuzen en gebeden
voor dat schoon land waarvan wij zonen waren.
Nu liggen wij voorgoed in Vlaanderens aarde,
in Flanders Fields!*

*In Flanders Fields staan de papavers rood
als roest gespat over verminkte graven.
De blauwvoet met zijn zuivre vleugels stoot
tegen de hiërogliefen van de namen,
de regen leest de zwarte letters bloot.
Wij zijn de doden thans. Maar kortgeleden
nog levenden almachtig aangetreden
voor dat schoon land waarvan wij zonen waren.
Nu liggen wij doodstil in Vlaanderens aarde,
in Flanders Fields!*

Als tweede werk van Van Wilderode, werd zijn gedicht *De drie papavers* voorgedragen en gedanst. Drie meisjes evoceerden de voortdurende strijd voor de vrede. Het eerste was verkleed in de

rode klaproos van de weerbaarheid, het tweede vertolkte de zwarte steenkoolbloem van Winterslag en het derde meisje was de witte vuurpapaver uit Praag. In deze aangrijpende voorstelling – waarin poëzie en bikkelharte aanklacht in elkaar versmolten –, werd niet enkel verwezen naar de Eerste Wereldoorlog (rode klaproos), maar ook naar de mensonterende toestand in Tjechoslowakije (witte vuurpapaver) en naar de economische problematiek in eigen land, waar toen honderden mijnwerkers met werkloosheid bedreigd werden (zwarte steenkoolbloem).

Uit zijn *Verzamelde gedichten* (1974):

De drie papavers

*Zij kwamen recht uit hun oprechte dorpen
nog kinderen haast nog nauwelijks van school,
de ransels met de schriften afgeworpen,
soldatenransels óm – en, als symbool,
de rode kollebloem, een zachte veer,
gestoken in de loop van hun geweer.
Zo gaan zij lachend in een stalen regen
de dagen van hun laatste zomer tegen.
Hun jeugd wordt schielijk oud onder het vuur,
het rood verschrompelt in één langzaam uur:
de rode kollebloem gelijk een veer
gestoken in de loop van hun geweer.
Làt hen nog lachen en met kinderhanden
papavers plukken aan de akkerranden
waar die in benden en in lichterlaaie
uitbundig op hun stelen staan te draaien
in Boezinge langsheen de Ieperlee,
de vriendelijke poppies van Mc Crae!*

*In Limburg staan de hekken dichtgetrokken
de bussen rijden leeg tot voor de mijn.
De monden dun van een langdurig wrokken
lopen de stakers die geen stakers zijn
en binden om de schacht van het houweel
het somber routwunddoek op giftig geel.
Zo gaan zij grimmig door de winterregen
de boze weken van ontbering tegen*

*en worden zonder meelij uitgeteld
want tijd is hongersnood want tijd is geld.
En om de koele schacht van het houweel
verwelkt de donkere rouwbloem officieel,
als op commando naar de infernale
gewelven weer de delvers nederdalen.
Vergis u niet: al bloeit de klaproos schriel
op elke puinberg en op elk terril,
nog laait met kleine vlammen in de dag
de zwarte kolenbloem van Winterslag!*

*De jeugd staat op de bres in honderd steden
zij revolteert ontzaggelijk en fel.
Zij wil een zuivere toekomst zien van vrede,
de steigers van een onbelast bestel.
Zij geeft een witte bloem, een helder woord
van wereldvriendschap door de rangen voort.
Onrustig heimwee drijft haar uitgelaten
over het krachtveld der geschrokken straten.
Soms staat een knaap in een oneindig uur
verpulverd in een hoge zuil van vuur
en geeft lichamelijk een brandend woord
van wereldvriendschap door de rijen voort.
Een ander legt zijn onbezwaarde handen
vrijwillig voor één ogenblik aan banden
en schreeuwt om vrijheid met gesloten mond;
zijn zwijgen rent de ronde wereld rond.
Op ons geweten smeult verschrikkelijk traag
de witte vuurpapaver voort van Praag!*

Uitgezonderd de vertalers van *In Flanders Fields*, zijn er ook nog diegenen die aan de frontstreek of aan McCrae zelf een gedicht wijdden. Zo publiceerde Hugo Claus, in zijn bundel *Van horen zeggen* (1970) het gedicht *In Flanders Fields*, waarin hij wat cynisch schrijft:

*Zelfs na al die jaren zonder mest
zou je hier een dodenprei kunnen kweken
die alle markten tart.*

Een prachtig beeld levert hij ons in de laatste twee versregels:

*De boter van de streek
smaakt naar klapprozen.*

Ontroerend is het gedicht *Van Mc Crae*, dat Jan Vercammen in zijn bundel *Het huis ten einde. Honderd gedichten* (1971) opnam. Hierin spreekt hij bijna als een vriend tot de 'dichter van de klapproos'. In de laatste drie versregels schrijft hij:

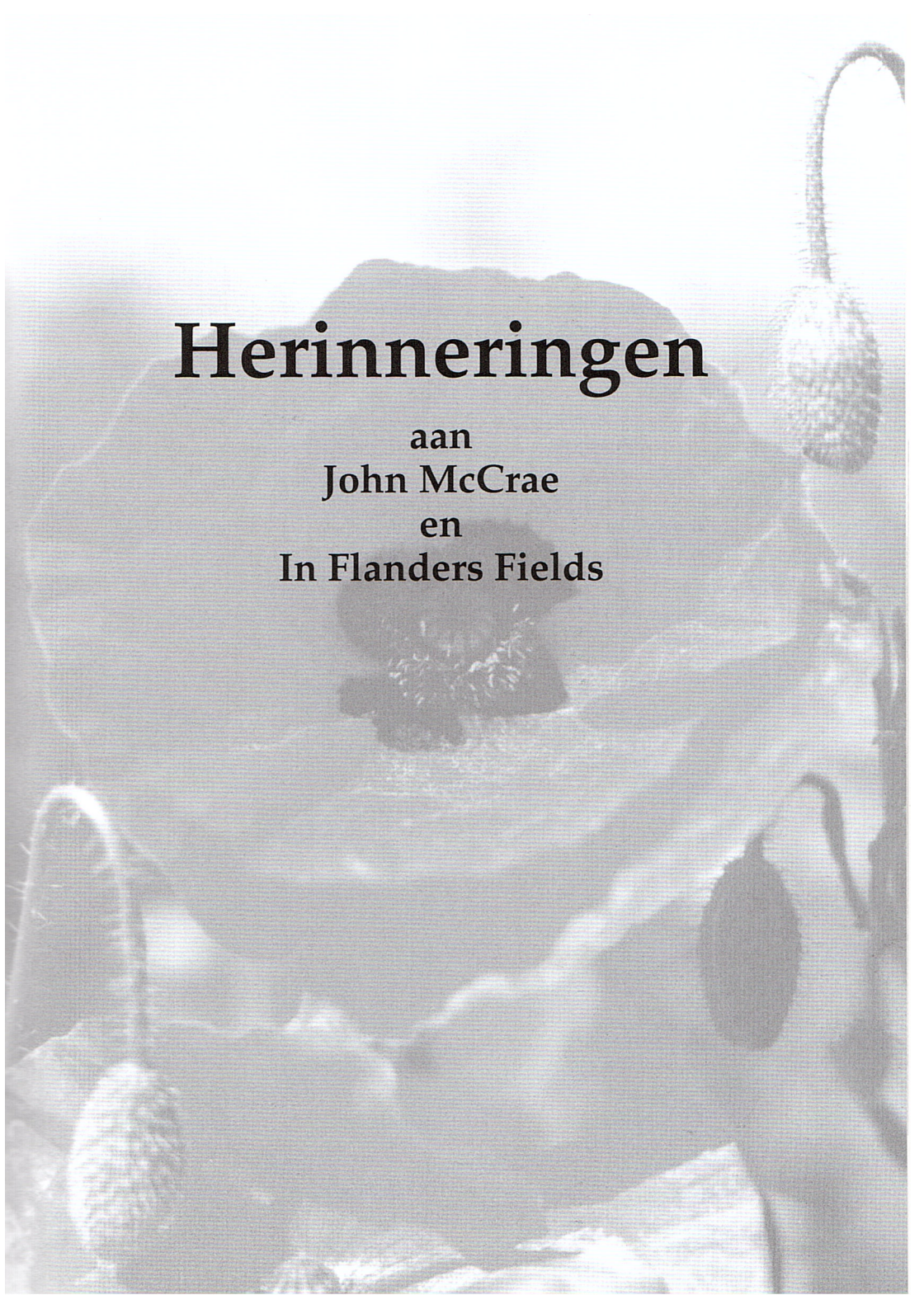
*Ik wou dat gij mijn dood in
een heulkop hadt gezien
vol zaad.*

(heulkop: de zaaddoos van de klapproos)

In het tijdschrift *Poëziekrant* (jg. 13, nr. 5, sept.-okt. 1989) verscheenen, onder de gemeenschappelijke titel *Flanders Fields*, twee gedichten (elk bestaande uit twee cycli) van Mark Dejonckheere. De titels: *Caesar's nose* en *No Man's Cot*.

Ten slotte is er nog de in 1948 naar Canada (Leamington, Ontario) uitgeweken landbouwer-dichter Leon Meersseman, wiens hele poëtische oeuvre in het teken staat van zijn liefde voor en zijn heimwee naar Vlaanderen, de frontstreek en het verwerven van wereldvrede. Via zijn poëzie – gepubliceerd in enkele dichtbundels en in de *Gazette van Detroit* – blijft hij de liefde van duizenden Canadese Vlamingen voor hun moederland hoog houden en aanwakkeren. In zijn bundel *Als ik droom* (1988) publiceerde hij zijn Engelstalige gedicht *Flanders Fields*. De laatste strofe:

*When I am old and I must die,
let the world hear my final cry:
I wish to sleep forevermore
where liberty was won before,
where poppies grow on Yser's shore
in Flanders' fields.*

Herinneringen

aan
John McCrae
en
In Flanders Fields

De dug-outs van John McCrae

De betonnen schuilplaatsen nabij de militaire begraafplaats *Essex Farm Cemetery* vormen de belangrijkste herinnering aan John McCrae in Vlaanderen. Hier inspireerden de oorlogsgruwel en de rood bloeiende klaprozen hem op 3 mei 1915 tot onsterfelijke poëzie. De schuilplaatsen of *dug-outs* bevinden zich in de dijk van het Ieperleekanaal, ter hoogte van de woning Diksmuidseweg 148 in Ieper. In mei 1915, toen de Tweede Slag bij Ieper woedde, was hier een kleine vooruitgeschoven verpleegpost. Dit *advanced dressing station* kreeg nadien, vermoedelijk in 1917 net voor de Derde Slag bij Ieper, een betonnen constructie.

Het complex (26 meter lang, 7 meter breed en 2 à 2,15 meter hoog) bestaat uit een reeks van vijf rechthoekige kamers en twee gangen, die elk een westelijke ingang hebben. De kamers hebben schuinop-

De 'dug-outs' waarin na de Eerste Wereldoorlog teruggekeerde gezinnen een tijdelijk onderkomen vonden .

lopende wanden. In de verste kamers werden haakse steunmuurtjes aangebracht.

Na de Eerste Wereldoorlog werden de schuilplaatsen gebruikt als noodwoningen voor teruggekeerde streekgenoten. Daarna en tot de Tweede Wereldoorlog werd er slachtafval in opgeslagen. Enkele jaren geleden vond het vee van de aanpalende weide er nog beschutting.

In 1992 werden de *dug-outs* (eigendom van de stad Ieper) door de Vlaamse Gemeenschap als monument beschermd. Het jaar erop trok de Brugse auteur Herwig Verleyen aan de alarmbel over de verwaarloosde en bouwvallige toestand van de *dug-outs* en werd een commissie opgericht, die besloot om zo spoedig mogelijk tot consolidatiewerken over te gaan. Op initiatief van de vzw Toerisme Heilige Familie (Ieper) kwam het, in samenwerking met het Vrij Technisch Instituut (Ieper), ten slotte tot een grondige consolidatie (1994-95). Op 3 mei 1995, tachtig jaar nadat McCrae er zijn historische versregels schreef, werden de in eer herstelde *dug-outs* voor het publiek geopend.

*De historisch belangrijke, doch vervallen 'dug-outs' (1992)
die in 1994-95 geconsolideerd werden.*

“The crosses, row on row”: Essex Farm Cemetery

Het huidige *Essex Farm Cemetery* (grondgebied Ieper) bevat 1.185 graven. Hier rusten 1.088 Britten, negen Canadezen, vijf Duitse krijgsgevangenen en 83 gesneuvelden van onbekende herkomst. John McCrae zag hoe de kruisjes op die akker, net naast zijn hulp-post, vanaf april 1915 uitgroeiden tot één grote begraafplaats. De

*Het Essex Farm Cemetery met nog de houten kruisjes, kort na de oorlog.
Achteraan de kanaalberm en de 'dug-outs' (links).*

soldaten gesneuveld in de voorste linie of bezweken in het *dressing station*, vonden er een laatste rustplaats. De graven werden voorzien van een houten kruis met naam en eenheid van de overledene, als ook de datum van het overlijden.

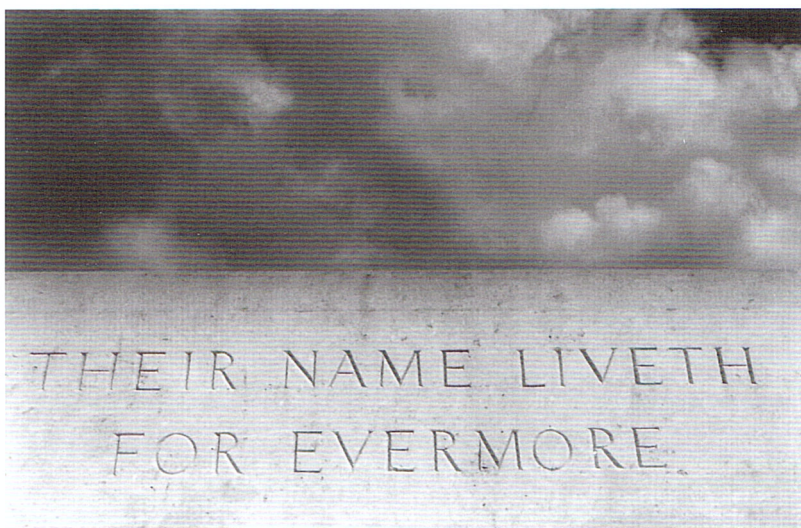
Na de oorlog werd de begraafplaats opnieuw aangelegd en werden de houten kruisjes door *headstones* in witte Portlandsteen vervangen. Ze zijn eenvormig, zonder onderscheid van rang. Op elke steen staat bovenaan de *badge* (kenteken) van het regiment. Voor Canada gebruikt men het embleem van het land, het blad van de esdoorn of de *maple leaf* (voor Nieuw-Zeeland is het een varenblad, voor Zuid-Afrika een springbok, voor Australië een rijzende zon). Vervolgens vermeldt men naam, rang en eenheid van de gesneuvelde, de datum van zijn dood en zijn leeftijd, een godsdienstig symbool (kruis, davidster) en ten slotte een onderschrift dat door de verwanten van de gesneuvelde gekozen werd. Zo leest men op *Essex Farm Cemetery* onder meer volgende grafteksten: "HE DIED THAT OTHERS MIGHT LIVE", "IT IS AS IF THE SUN THAT GONE OUT", "OUR FIRST BORN - BRAVE, PATIENT & TRUE", "THE LORD GAVE AND THE LORD TAKETH AWAY", "UNTIL THE DAY BREAKS AND THE SHADOWS FLEE AWAY", "PEACE PERFECT PEACE",...

Essex Farm Cemetery: "...altijd iemands vader, altijd iemands kind..."
(uit het lied 'Duizend soldaten' van Willem Vermandere).

*Gedenkzuil voor de 49th West Riding Division
nabij Essex Farm Cemetery.*

De 'Stone of Remembrance'.

Op de grafstenen van de 102 onbekende gesneuvelden (16 uit Groot-Brittannië, 3 uit Canada en 83 van onbekende herkomst) staat enkel het opschrift: "KNOWN UNTO GOD" (alleen bij God bekend).

Bij de ingang van het *Essex Farm Cemetery* bevindt zich, zoals op elke Britse begraafplaats, het *Cross of Sacrifice*, een groot stenen kruis met een bronzen zwaard. Er is een kastje met een plattegrond van de begraafplaats en met een *visitor's book*, waarin bezoekers hun naam kunnen plaatsen en een bedenking noteren. Wat de meesten ook doen. Bijvoorbeeld: "Rest in peace. Never forgotten, always remembered!", "Je me souviendrai", "We shall not break faith"... Achteraan treft men een grote witte altaarsteen, de *Stone of Remembrance* aan met de gebeitelde tekst: "THEIR NAME LIVETH FOR EVERMORE" (dat hun naam eeuwig leve).

Achter de begraafplaats, op de kanaalberm, staat de imposante gedenkzuil van de 49th West Riding Division (uit het graafschap York), die in 1915-'18 in deze sector strijd voerde.

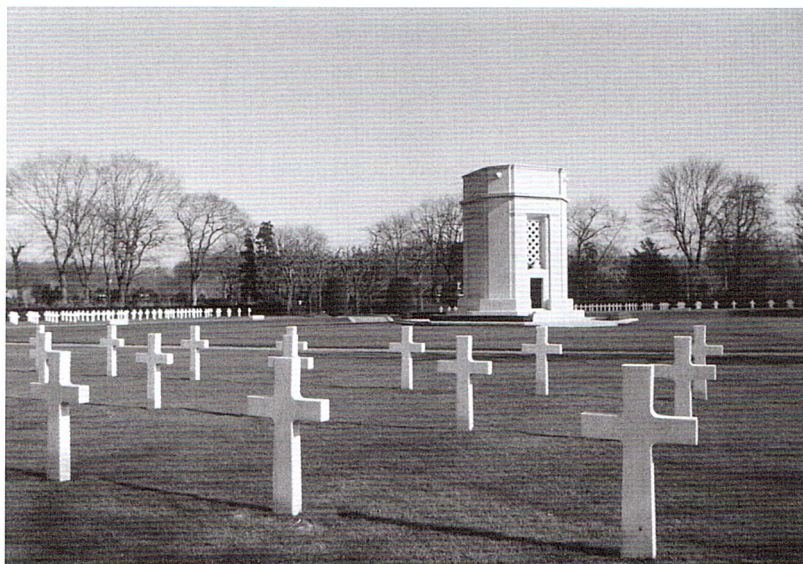
Klaprozen uit Amerika

In Waregem bevindt zich het Amerikaanse *In Flanders Field American Cemetery*, waarvan de naam aan het gedicht van McCrae herinnert. Hier rusten 368 Amerikaanse gesneuvelden (waarvan 21 'Known but to God' en 43 vermisten waarvan hun namen in de kapel vermeld staan). Ongeveer 4.700 gesneuvelde en gewonde landgenoten werden naar de Verenigde Staten gerepatrieerd.

Besock van Vlieger Lindbergh
"Memorial Day" 30 Mei 1927.
May
Visit of Lindbergh

Charles Lindbergh vloog op Memorial Day 1927 over de Amerikaanse begraafplaats in Waregem en liet er klaprozen neerduwarrelen.

De huidige begraafplaats, waar de 'groet' van straaljagers elk jaar, op Memorial Day, voor enkele emotionele ogenblikken zorgt.

Ook al bloeien er op deze begraafplaats geen klaprozen tussen de graven, toch kan de bezoeker ze nog in de omringende velden bewonderen. Hier wappert elke dag de Amerikaanse vlag op een vijftien meter hoge mast. Het bronzen voetstuk waarop hij steunt, is versierd met boterbloemen, bereklauwen, zeeschelpen, eikels, eikebladeren en klaprozen.

Op 30 mei 1927, *Memorial Day*, vloog Charles Lindbergh, negen dagen na zijn historische solovlucht over de Atlantische Oceaan, over de begraafplaats en dit bij wijze aan groet aan zijn gevallen landgenoten. Vanuit zijn vliegtuig dropte hij toen klaprozen.

In Amerika vindt *Memorial Day* plaats op 30 mei. In Waregem (thans): op 30 mei (indien een zondag) of (indien een werkdag) op de zondag vóór of na die datum. Op die dag vliegen gevechtsvliegtuigen (United States Air Forces Europe) over het *In Flanders Field Cemetery and Memorial*; een overdonderend en adembenemend hoogtepunt (letterlijk en figuurlijk) van deze herdenkingsdag.

Een klaproosje, in dierbare herinnering

Plastieken klaprozen met de inscriptie *'Haig Fund'* en al dan niet geprikt op een houten kruisje (17,5 x 9,5 cm.) dat het woord *'Remembrance'* draagt, vinden we vaak in de buurt van Ieper terug. Toeristen uit Engeland en het hele Commonwealth kopen ze in eigen land of in Ieper en leggen ze op het graf van een gesneuveld familie-lid. Niet zelden schrijft men op het kruishout een persoonlijke tekst. Zo lazen we op een kruisje op het *Essex Farm Cemetery* de woorden: "With love from Roger + Sue Alister. Thank you for giving your young life for our freedom!"

Symboliek van de klaproos.
Stilleven in het herinneringsmuseum 'Ypres Salient 1914-1918' (Ieper).

Een regen van klapprozen boven Tyne Cot Cemetery

Op Britse en Canadese dodenherdenkingen sieren klapprooskruisjes de graven en bij grootse plechtigheden is het zelfs een traditie dat een vliegtuig klapprozen uitstrooit boven de begraafplaats. Merkwaardig is de spontane deelname van kinderen aan dit kleurrijke schouwspel. Zij rapen de bloempjes op en leggen ze neer op de graven van gesneuvelden; of hoe een 'kinderspel' tot een diep ontroerend, symbolisch gebaar uitgroeit.

Zo werden op zondag 12 juli 1987 tienduizend klapprozen uitgestrooid boven het *Tyne Cot British Cemetery* (Passendale), met 11.956 graven het grootste van alle *Commonwealth War Cemeteries*. Het werd een zachte regen van rode bloemblaadjes. De gebeurtenis maakte deel uit van een groots opgezet herdenkingsweekend voor de 245.000 Britse soldaten die tijdens de Derde Slag bij Ieper (juli-november 1917) sneuvelden. De 86-jarige prinses Alice, hertogin van Gloucester, bracht toen een bezoek aan enkele belangrijke plaatsen uit de wereldoorlog en aan de Menenpoort in Ieper. Dat weekeinde waren meer dan veertig Britse regimenten (72 vochten er ooit in de strijd) aanwezig en twaalf oud-strijders (de oudste was 97 jaar). Een anekdote: een 91-jarige oud-strijder kwam voor die gelegenheid speciaal uit Nieuw-Zeeland om hier, in het Vlaanderen dat hij nooit kon vergeten, een laatste groet te brengen aan zijn gesneuvelde vrienden. Op zijn jaskraag prikte een klapproos die hij, met tranen in de ogen, af en toe met stramme hand streelde. Een beeld om nooit te vergeten!

Een pijnlijk levend verleden

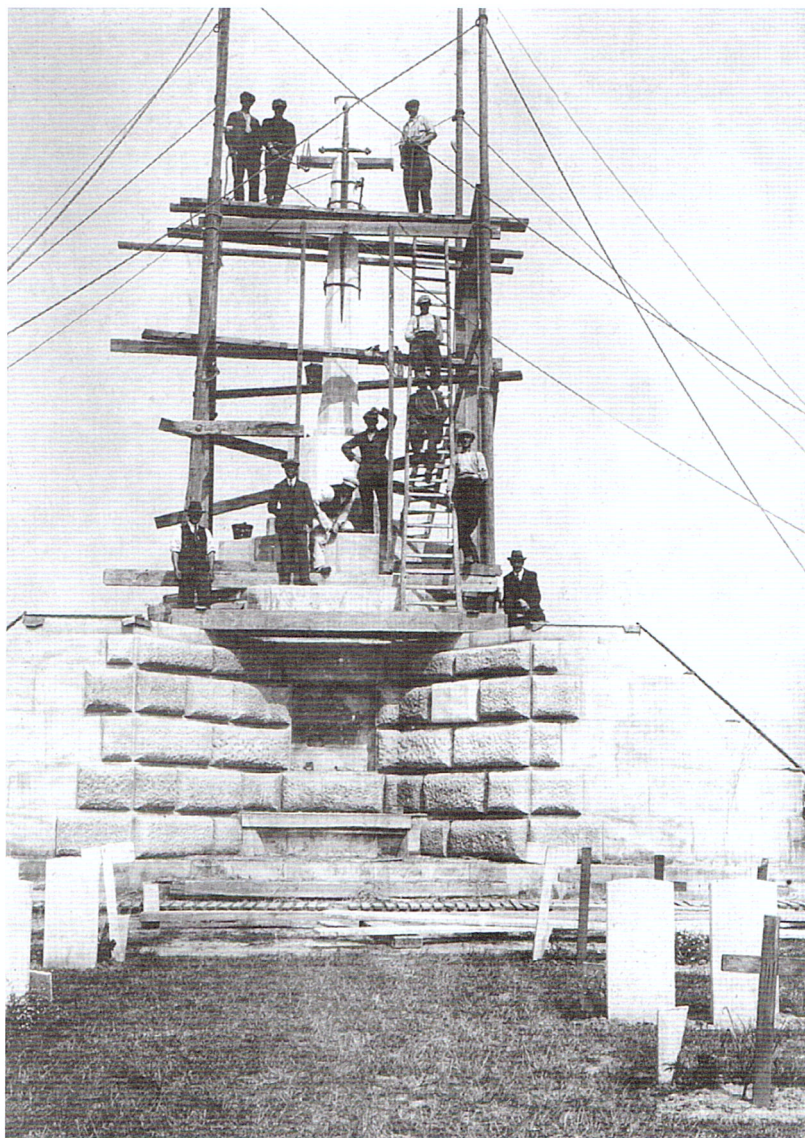
De ongeveer 160 Britse soldatenkerkhoven in de Ieperse frontsector tonen hoe gruwelijk de Eerste Wereldoorlog was. Hoe zij een hele generatie wegmaaide. Meer dan 75 jaar later blijven de Britten zich nauw en emotioneel bij hun doden betrokken voelen. Elk jaar opnieuw glijden honderden bussen met Britten langs de kerkhoven van de Grote Oorlog. Men stapt uit, legt bloemen neer en rijdt verder naar een volgende begraafplaats waar net hetzelfde gebeurt. Ook schoolbussen vanuit Engeland komen langs. Tussen de graven maken de kinderen, met een brochure in de hand, ijverig aantekeningen. In de klas leerden ze hoe en waar hun voorouders van 1914 tot 1918 vochten in Flanders Fields. Tijdens zo'n eendagse schooluitstap bezoeken ze zelf een stukje van de legendarische 'First World War Battlefields'. Aanschouwelijker kan het niet!

De begraafplaatsen liggen er opvallend net bij. Het gras is er steeds kort gemaaid en op elk graf bloeien heel wat typische bloemensoorten uit Groot-Britannië. De zowat honderd Vlaamse en Britse

"Never forgotten, always remembered."

hoveniers van de Commonwealth War Graves Commission doen stil en stipt hun werk. De Commissie liet een eigen donkerrode roos cultiveren, de *Remembrance*.

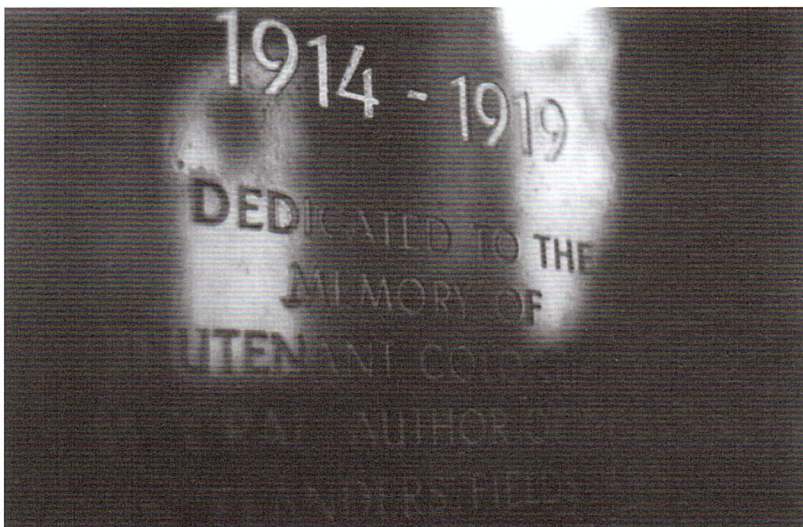

Bouw van een 'Cross of Sacrifice'.

Memento in St.-George's Memorial Church

Op de hoek van het Vandenpeereboomplein en de Elverdingsestraat in Ieper bevindt zich de St.-George's Memorial Church, die werd ingewijd in 1929 ter nagedachtenis van de gesneuvelde Britse en Gemenebestsoldaten. In deze kerk worden nog steeds anglicaanse diensten opgedragen.

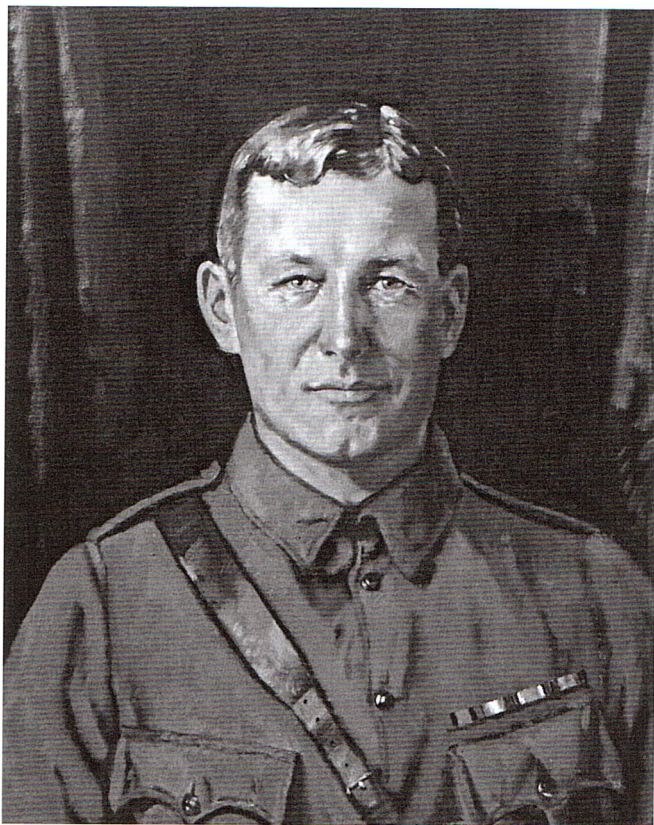
In 1966 onthulde men in de doopkapel een tweetalige (Franse en Engelse) gedenkplaat. De Engelse tekst: "CANADIAN MEDICAL CORPS / 1914-19 / 1939-45 / DEDICATED TO THE MEMORY OF / LIEUTENANT COLONEL JOHN / MCCRAE, AUTHOR OF THE POEM / 'IN FLANDERS FIELDS', AND / ALL RANKS OF THE ROYAL / CANADIAN ARMY MEDICAL CORPS / WHO PAID THE SUPREME / SACRIFICE IN THE FIRST / AND SECOND WORLD WARS."

Gedenkplaat in de St.-George's Memorial Church.

Mijmering bij een portret

Opvallend is dat in boeken of artikels over John McCrae bijna altijd, ter illustratie, hetzelfde portret wordt gebruikt. Het betreft een schilderij, waarop McCrae – in buste – als volgt wordt afgebeeld: blootshoofds, in een uniformjas (*old-style service dress*) met neergeslagen kraag, met schouderriem (*Sam Browne belt*) en met staafjes van eervolle onderscheidingen boven de linkerborstzak. Het

Portret van John McCrae.

olieverfschilderij (1970) werd gemaakt door Evan Weekes MacDonald (Guelph), een tijdgenoot van McCrae. Hiervoor maakte hij gebruik van een kleine zwart/wit-foto, die tijdens de Eerste Wereldoorlog genomen werd. Het doek bevindt zich in het McCrae-museum.

*Postzegel (1968) uitgegeven door
de Canadese Posterijen bij de vijftigste
verjaardag van het overlijden van McCrae.*

Zijn geboortehuis, een museum

Het geboortehuis van John McCrae in de Canadese stad Guelph, blijft de belangrijkste herinnering aan de man die tot één van de bekendste figuren van de Grote Oorlog uitgroeide. In 1968 stelde de *Colonel John McCrae Birthplace Society* (opgericht in 1966) er het *Colonel John McCrae Birthplace Museum* open. Benevens familieleden van Canadese soldaten, die ooit in Vlaanderen streden en er vaak ook sneuvelden, komen er tevens verwanten van oud-strijders uit Amerika, Engeland, Frankrijk, enz. om er de 'dichter van de klaproos' te gedenken. Het aantal bezoekers uit Vlaanderen kan men er, helaas, op één hand tellen.

Het museum bezit een uitgebreide verzameling herinneringen aan de beroemde stadsgenoot: foto's, zelf getekende illustraties bij zijn gedichten, de periodieken waarin hij publiceerde en uiteraard zowat alle boeken, in vele talen, die over zijn leven en werk handelen. Heel wat voorwerpen die aan hem toebehoorden, zoekt men er vergeefs. Ze verdwenen in de golven toen het schip, dat ze na zijn overlijden naar Canada wou brengen, in de Atlantische Oceaan getorpedeerd werd. In het museum werden enkele ruimtes (keuken, slaapkamer) gereconstrueerd, zoals die er, toen McCrae er nog woonde, moeten hebben uitgezien.

In de tuin bevindt zich een *Garden of Remembrance* (met herdenkingsmonument) waarin uiteraard klaprozen bloeien. Dat Guelph zijn 'zoon' een warm hart toedraagt, bewijzen de vele verenigingen die zijn naam dragen. Er is ook een McCrae-school en jaarlijks wordt er in de kerk een herdenkingsmis opgedragen.

Een naamsteen voor John McCrae

Van 1984 tot 1988 richtte het provinciebestuur van West-Vlaanderen op bepaalde plaatsen van het front 1914-1918 naamstenen (herdenkingsmonumentjes) op, die ons blijvend dienen te herinneren aan personen of gebeurtenissen die onafscheidbaar met de oorlog verbonden zijn. Een toch wel wat late, maar daarom niet minder verdienstelijke realisatie van een oude droom.

Reeds in juli 1920 nam de provincieraad immers het besluit om ter ere van de gesneuvelden een provinciaal monument op te richten, waarna, drie jaar later, de bouw van een 'Dodentoren' werd goedgekeurd. Het project werd helaas nooit uitgevoerd.

In 1969 vatten enkele Canadezen van de oudstrijdersvereniging Royal Canadian Legion het plan op om – op de plaats waar McCrae zijn gedicht schreef – een *cairn* op te richten, met daarop de gebei-

De naamsteen bij Essex Farm Cemetery, die door het provinciebestuur van West-Vlaanderen op 15 november 1985 onthuld werd.

telde tekst van *In Flanders Fields*. Een *cairn* is een terp die men zowat in de hele Keltische wereld (vooral in Schotland) aantreft, waar hij aanvankelijk fungeerde als plaatsaanduiding van begraafplaatsen en later als grensaanduiding. Ondanks de onverpoosde inzet van de initiatiefnemers kregen de schuilplaatsen bij *Essex Farm Cemetery* geen *cairn*.

In 1984 werd door de Albertina-werkgroep (een werkgroep opgericht door de provinciale overheid, de naam herinnert aan koning Albert I) de voorbereidende studie tot een reeks naamstenen aangevat. Al in november 1984 werden er zes onthuld, in 1985 nog vijf, enz. Op vrijdag 15 november 1985 – zeventig jaar nadat McCrae zijn gedicht schreef – onthulde Olivier Vanneste, gouverneur van de provincie West-Vlaanderen, een naamsteen (de 10de in een reeks van 25) nabij de begraafplaats *Essex Farm Cemetery*. Op de steen lezen we: "JOHN MCCRAE / IN FLANDERS FIELDS / 3 MEI 1915". In tegenstelling tot eerder onthulde naamstenen draagt deze niet het monogram van koning Albert, maar wel de afbeelding van een klaproos. Zoals gebruikelijk toont hij het wapenschild van de provincie West-Vlaanderen. De naamsteen werd gerealiseerd door de bekende Brugse schriftbeeldhouwer Pieter-Hein Boudens.

Last Post aan de Menenpoort

Elke avond om 20 uur weerklinkt, sinds 1928, de Last Post – het eresaluut bij militaire begrafenis – aan het *Memorial to the Missing* (de Menenpoort) te Ieper. Dit indrukwekkend monument werd in de jaren twintig gebouwd naar een ontwerp van Sir Reginald Blomfield ter nagedachtenis aan alle gesneuvelde Britten (van het U.K.), Canadezen, Australiërs, Indiërs en Zuidafrikanen in de *Ypres Salient*. Het monument was berekend voor zo'n 60.000 namen van gesneuvelde soldaten, van wie men nooit een spoor teruggevond of die ergens als 'onbekend' begraven liggen. Toen bleek dat er ongeveer 90.000 waren gesignaleerd, besloot men in Ieper de ruim 54.000 namen te vermelden van vóór 15 augustus 1917, en de overige namen aan te brengen op een muur – de *Muur der Vermisten* – rond de begraaf-

Elke avond brengen klaroemblazers aan de Menenpoort de Last Post, een eregroet aan de gesneuvelde soldaten.

plaats van Tyne Cot te Passendale en op het *Memorial* te Ploegsteert. De Menenpoort werd op 24 juli 1927 ingehuldigd.

In de Portlandsteen van de Menenpoort vinden we de naam van luitenant Alexis Helmer. Helemaal bovenaan op paneel nr. 10 staat zijn naam onder de gesneuvelden van de Canadian Artillery. In het *memorial register* lezen we: "Helmer, Lt. Alexis. 1st. Bde. Field Artillery. Killed in action at the Battle of Ypres, 2nd May 1915. Age 22. Son of Elizabeth I. Helmer, of 122, Gilmour St., Ottawa, and the late Brig. Gen. R. A. Helmer."

Waarschijnlijk was zijn dood (op zondag 2 mei 1915), en de teraardebestelling van het zwaar verminkte lichaam, voor John McCrae de directe aanleiding tot het schrijven van *In Flanders Fields* (zie p. 27). Hoewel op het graf van Helmer toen een houten kruisje met vermelding van naam en rang geplaatst werd, vinden we op *Essex Farm Cemetery* echter geen *headstone* met zijn naam terug. Vandaar dat zijn naam wel voorkomt op de Menenpoort. Mogelijks ligt Helmer begraven onder één van de *headstones* van onbekende gesneuvelden op *Essex Farm Cemetery* met het opschrift "KNOWN UNTO GOD".

Waar ooit soldaten door het verwoeste Ieper naar het front trokken, gaat nu elk jaar weer de Poppy Parade uit.

Oud-strijders zijn terug in Flanders Fields en brengen aan het 'Memorial to the Missing' een laatste groet aan hun gesneuvelde kameraden.

Oud-strijdersverenigingen brengen hulde met kransen van klaprozen.

Een 11 november-herdenking aan de Menenpoort is een schouwspel dat niemand onberoerd laat. Tijdens de oorlog marcheerden de eenheden van het Britse Imperium door de Menenpoort naar het front. Op 11 november 1918, toen het grootste gewapende conflict aller tijden eindigde, bleef van de stad bijna niets meer over. Nu, ruim 75 jaar later, komen de laatste oud-strijders kransen met klaprozen neerleggen als eerbetoon aan hun gesneuvelde vrienden. De aanwezige Britten zijn allen getooid met een *poppy*. In de *Poppy Parade* stappen militaire muziekbands op. Er worden marsen gespeeld. Een koor zingt 'Abide with me', een fanfare speelt 'O Vaillant Hearts'. Na de Last Post en het 'God save the Queen' dwarrelen uit het dak van het monument honderden klaprozen neer. Kanonschoten, gevolgd door klokkengelui, sluiten deze aangrijpende plechtigheid telkens af.

Onder de Menenpoort worden klaprozen uitgedeeld.

Beknopte bibliografie

Durnez Gaston, *Zeg mij waar de bloemen zijn. Beelden uit de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen*, Davidsfonds, Leuven, 1988.

H.J. (Hundevad John), *Honour The Dead But Remember The Living. The Stirring Story of Poppy Day*, in *The Legionary* (National Magazine of the Royal Canadian Legion), Vol. 39, No. 5, oktober 1964, 6-9.

Hundevad John, *The Saga of John McCrae*, in *The Legionary*, november 1966, 1-3.

Hundevad John, *From Guelph to Wimereux. A visit to the Birthplace and the Final Resting Place of Canada's Great Soldier-Poet, John McCrae*, in *Legion*, Vol. 43, No. 8, januari 1969, 8-11.

Macphail Andrew, *In Flanders Fields and other poems by Lt. Col. John McCrae collected in 1919 by Sir Andrew Macphail*, Col. John Birthplace Society, Guelph, s.d.

Pitcher Rosemary, *Beneath The Crosses Lay His Friends And His Spirit*, in *The Sunday Sun. Weekend Magazine* (Canadees weekblad), Vol. 22, No. 46, 11-11-1972, 6-12.

Prescott John F., *In Flanders Fields. The Story of John McCrae*, The Boston Mills Press, Erin (Ontario), 1985.

Schepens Luc, *In Pace. Soldatenkerkhoven in Vlaanderen*, Lannoo, Tielt-Amsterdam, 1974.

Verbeke Roger V., *In Flanders Fields, wereldberoemd vanuit Boezinge*, in *De Gidsenkring* (orgaan van de Westvlaamse Gidsenkring), jg. 24, nr. 1, februari 1986, 39-48.

Inhoudstafel

Inleiding	5
Roots	9
Studie en... poëzie	12
De Boerenoorlog	17
Befaamd arts en kunstminnend	19
Naar het front in Vlaanderen	22
Het gedicht <i>In Flanders Fields</i>	25
Ziekte, dood en de White Cliffs of Dover	32
Hoe de klapproos een symbool werd	35
Vlaamse dichters en <i>In Flanders Fields</i>	39

Herinneringen aan John McCrae en 'In Flanders Fields'

De 'dug-outs' van John McCrae	48
"The crosses, row on row": Essex Farm Cemetery	50
Klaprozen uit Amerika	55
Een klapproosje, in dierbare herinnering	56
Een regen van klapprozen boven Tyne Cot Cemetery	57
Een pijnlijk levend verleden	58
Memento in St.-George's Memorial Church	60
Mijmering bij een portret	61
Zijn geboortehuis, een museum	63
Een naamsteen voor John McCrae	64
Last Post aan de Menenpoort	66

WE ARE THE DEAD · SHORT DAYS AGO
WE LIVED · FELT DAWN · SAW SUNSET GLOW
LOVED AND WERE LOVED · AND NOW WE LIE
IN FLANDERS FIELDS

THE ABOVE LINES WERE WRITTEN BY
JOHN MC CRAE
BURIED IN THIS CEMETERY

*Gedenkplaat te Wimereux,
waar de dichter van 'In Flanders Fields' rust.
Brandende kaarsjes: symbool van het 'eeuwige licht'
en 'We shall not break faith...'*

In Flanders fields the poppies blow
Between the crosses, row on row

Geen enkel gedicht uit de Eerste Wereldoorlog is zo bekend als 'In Flanders Fields' van de Canadese legerarts John McCrae. Getekend door de gruwel van de oorlog schreef hij het op 3 mei 1915 bij zijn verpleegpost tussen Ieper en Boezinge.

De Brugse auteur Herwig Verleyen belicht in deze stevig gedocumenteerde uitgave het levensverhaal van John McCrae en de ontstaansgeschiedenis van 'In Flanders Fields'. Hij verklaart hoe het gedicht uitgroeide tot een wereldwijd symbool van offer en strijd voor de vrede en hoe de klaproos (of *poppy*), die in het gedicht genoemd wordt, het symbool werd van alle gesneuvelden. Tenslotte maakt de lezer kennis met wat in Vlaanderen en ook in het buitenland aan John McCrae en zijn gedicht herinnert.

